

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร โรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีเนื้อหาสาระตามลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.1 ปรัชญาพื้นฐานพุทธศาสนา
 - 1.2 โครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.2.1 ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.2.2 ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.2.3 ความมุ่งหมายและประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.2.4 กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.2.5 การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้
 - 1.2.6 การบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 2.1 ความหมายของการบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 2.2 ภารกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
 - 2.3 ขอบข่ายงานการบริหารสถานศึกษา
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา โรงเรียนวิถีพุทธ
- 4) กรอบแนวคิดการวิจัยการบริหาร โรงเรียนวิถีพุทธตามแนวคิดของกระทรวงศึกษาธิการ 6 ด้านคือ
 - 4.1 การเตรียมการ
 - 4.2 การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ
 - 4.3 การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา
 - 4.4 การดูแลสนับสนุนใกล้ชิดแบบกัลยาณมิตร
 - 4.5 การปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง
 - 4.6 ประเมินผลเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) แนวคิดเกี่ยวกับ โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

1.1 ปรัชญาพื้นฐานพุทธศาสนา

พุทธปรัชญา

คำว่า “พุทธปรัชญา” แยกออกเป็น 2 คำคือ คำว่า “พุทธ” กับ “ปรัชญา” คำว่า พุทธ หมายถึง พระพุทธเจ้า ก็ได้ หมายถึง พุทธภาวะก็ได้ เมื่อนำมารวมกับคำปรัชญา แนวพุทธปรัชญา หมายถึง ปรัชญาของพระพุทธเจ้า หรือคำสั่งสอนอันเป็นปรัชญาของพุทธศาสนา

ธรรมที่เป็นพื้นฐานให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือ อภิธรรม กล่าวถึง ธรรมชาติของชีวิตที่เป็นความจริงเป็นที่สุดหรือความจริงสูงสุด (Ultimate truth) เป็นการอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างได้ สมเหตุสมผลเป็นประสบการณ์ที่ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เป็นหลักปฏิบัติที่ดีที่สุด คนควรยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นความจริงนิรันดร์ เนื้อหาสาระของอภิธรรมในพระไตรปิฎกล้วนเป็นพุทธปรัชญา (มาโนช ดันชวนิชย์, 2535:60-61)

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า ในการดำรงชีวิตนั้น ความขัดข้องปรวนแปร ความเดือดร้อน ลำบาก ความเจ็บปวด ความสูญเสีย ความพลัดพราก และปัญหาชีวิตต่าง ๆ ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกรวมว่า ความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่มิอยู่ มนุษย์จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับและได้ประสบแน่นอนไม่ว่ามนุษย์ จะต้องการหรือไม่ต้องการ จะยอมรับว่ามันมีอยู่หรือไม่ยอมรับ ชีวิตที่เป็นอยู่อย่างดีและมีความสุขที่สุดคือ ชีวิตที่กล้ารับรู้ต่อปัญหาทุกอย่าง ตั้งทัศนคติที่ถูกต้องต่อปัญหาเหล่านั้น และจัดการแก้ไข ปัญหาด้วยวิธีที่ถูกต้อง การหลีกเลี่ยงที่จะรับรู้ก็ดี การนึกวาดภาพให้เป็นอย่างที่ตนชอบก็ดี เป็นการปิดตาหรือหลอกตนเอง ไม่ช่วยให้พ้นจากความทุกข์ ไม่เป็นการแก้ปัญหา และไม่ได้พบความสุขอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่พระพุทธศาสนาสอนเป็นข้อแรก ก็คือ ความทุกข์ อันเป็นปัญหาที่พึงรับรู้ และจัดการแก้ไขให้ถูกต้องและถือว่าเป็นภารกิจของพระพุทธศาสนาและระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา ก็คือ การช่วยมนุษย์ให้แก้ปัญหของตนได้ ความทุกข์ ความเดือดร้อน และปัญหาชีวิตนานาประการของมนุษย์นั้น เกิดจากตัณหา คือ ความอยาก ความต้องการ ความเห็นแก่ตัว ซึ่งทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่คลาดเคลื่อนจากที่มันเป็นจริง และเป็นไปในรูปต่าง ๆ ตามระดับความอยาก

และความยึดของคนที่ตลิ่งนั้น ๆ เมื่อมีทัศนคติที่คลาดเคลื่อนไป ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในใจ
คน และความขัดแย้งระหว่างคนกับผู้อื่นแล้วปฏิบัติหรือจัดการกับตลิ่งนั้น ๆ ด้วยอำนาจความอยาก

และความยึดของตน คือ ไม่จัดการตามที่มันควรจะเป็น โดยเหตุผลแท้ ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมเป็น
การสร้างปัญหาให้เกิดขึ้น เกิดความขัดข้องขัดแย้ง และความทุกข์ ทั้งแก่คนและผู้อื่น ตามระดับของ
ค้นหา และขอบเขตของเรื่องที่ปฏิบัติ

ต้นหานั้นเกิดจากความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น มีทัศนคติต่อสิ่ง
ทั้งหลายอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งเรียกว่า วิชา จึงเป็นเหตุให้ไม่จัดการกับตลิ่งนั้น ๆ ตามที่มันควรจะเป็น
โดยเหตุผลบริสุทธิ์ การที่จะแก้ปัญหาก็แก้ความทุกข์ จึงต้องกำจัดอวิชา สร้างวิชาให้เกิดขึ้น
โดยนัยนี้ ภารกิจสำคัญของการศึกษาก็คือ การฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้ความ
เข้าใจในข้อเท็จจริงและสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตน คือ
ความมีชีวิตอยู่อย่างสำเร็จผลดีที่สุดมีจิตใจเป็นอิสระ มีสุขภาพจิตสมบูรณ์ และประโยชน์ผู้อื่น คือ
สามารถช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้ (พระพรหมคุณาภรณ์
[ป.อ. ปยุตโต], 2547: 179-182)

พระเทพเวที [ประยุทธ์ ปยุตโต] (2531: 46-47) ได้กล่าวว่า

“การศึกษา คือ การพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย
คือ อิสราภาพและสันติสุข วิธีทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ ทางสายกลาง
หรือ มรรค ที่เราเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นั้นเริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ คือ
ความเห็นถูกต้อง ได้แก่ การเห็นความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งจะนำเราไปสู่
การปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ตั้งแต่คำริหรือคิดวางแผนการเป็นต้น
ไป วิธีชีวิตอันถูกต้องนี้มีองค์ 8 ประการ สัมมาทิฐิ เป็นข้อต้น มี
สัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย องค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรค หรือ วิธีทาง
ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องนี้ เราจัดย่อเข้ามาเป็นระบบการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนา
คน เพื่อให้ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องนั้นเรียกว่า ไตรสิกขา คือ สิกขา 3 ประการ
หรือ การศึกษา 3 อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

ปรัชญาพุทธศาสนาดำเนินไปในมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางดำเนิน
ชีวิตเป็นไปโดยสายกลาง ถอนความยึดมั่นในขั้น 5 ซึ่งเป็นอนัตตาไม่ใช่
คน พึ่งไม่ทำชั่ว ทำความดีชำระจิตให้บริสุทธิ์ วิธีสอนของพระพุทธเจ้าเป็น

วิธีปฏิรูปทัศนศึกษาพราหมณ์ พุทธปรัชญาเริ่มต้นด้วยการค้นหาว่าทำ
อย่างไร จึงจะถึงที่สุดแห่งทุกข์ แต่ปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เริ่ม
ค้นคว้าตัวตนที่แท้จริงเป็นอย่างไร เน้นที่อาคัมน์ ในขณะที่พุทธปรัชญา
แสดงออกในรูปปัจจุสมุปบาท”

การศึกษาตามนัยของพระพุทธศาสนา คือ ทางสว่างส่วนที่เกิดจากความรู้อันเป็นสภาวะของ
มนุษย์ สภาวะของชีวิตจิตและความเป็นไปในการเผชิญในห้วงแห่งความทุกข์อันเป็นธรรมชาติของ
มนุษย์บุคคลมีความแตกต่างตามคุณสมบัติและคุณธรรมอย่างกว้างขวางตามกรรมของตน เปรียบได้
กับดอกบัว 4 เหล่า การศึกษามีความเป็นไปเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธธรรม
เป้าหมายของชีวิตมนุษย์ก็คือ สันติสุขส่วนบุคคล และเป้าหมายของสังคม คือ สันติภาพ ละ ลดการ
ยึดติดในตัวกู ของกู

ความรู้ในพระพุทธศาสนามี 4 ระดับ ได้แก่ การรับรู้อารมณ์ทางอายตนะในระดับวิญญาน
(Consciousness) การจำได้หมายรู้ในระดับสัญญา (Perception) การรับรู้แนวคิดรวบยอดในระดับทิว
(Conception) และการรับรู้โดยญาณ (Insight) ซึ่งในระดับนี้ถ้ามีความรู้แจ้งพัฒนาจากญาณขึ้นไปถึง
การรู้ในอริยสัจถึงขั้นโพธิญาณก็จะเป็นพระอรหันต์บุคคล

พื้นฐานการศึกษาที่คตินั้นควรต้องนำความรู้ด้านวิธีสอนทั้งในส่วนหลักเกณฑ์และการ
ฝึกปฏิบัติมาศึกษา ประกอบด้วยพื้นฐานการศึกษาทางประวัติศาสตร์การศึกษา แนวคิดพื้นฐานทาง
ศาสนาและจริยธรรม พื้นฐานการศึกษาทางสังคม พื้นฐานการศึกษาทางปรัชญา และจิตวิทยา อาศัย
แนววิเคราะห์ทางองค์ศึกษาของพุทธศาสนาจะพบว่าลักษณะของไตรสิกขา ซึ่งเป็นองค์ศึกษาที่
สำคัญนั้น ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เป็นลำดับการศึกษาทางศาสนา ส่วนในด้านการศึกษามี
แนววิธีไปในทางจริยศึกษา พลศึกษา พุทธศึกษา และหัตถศึกษา เป็นองค์ศึกษาโดยทั่วไป ก็มี
แนวทางที่สรุปรวมลงในหลักวิชาการทั้งหลาย ปฏิบัติ การลงมือปฏิบัติ หรือการลงมือปฏิบัติ ผล
แห่งความรู้และการปฏิบัติซึ่งเปรียบเสมือนเป็นผลผลิตทางการศึกษา กล่าวได้ว่าเป็นหลักการสอน
ที่สอนความรู้ สอนการปฏิบัติทำให้รู้เหตุผลจากการพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง และสอนอย่างรับรอง
ผลได้ โดยมีหลักสูตร 2 สาย คือ สายโลกิยะ สอนให้คนประกอบกุศลธรรมเพื่อความเจริญในชาตินี้
และส่งผลในชาติต่อไป และสายโลกุตระ สอนให้คนบรรดุมรรคผลนิพพานอันเป็นสังฆธรรม
เป้าหมายของพระพุทธศาสนา

การศึกษา คือ การเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรมในทางบาลีไวยากรณ์ ศึกษา หมายถึง ข้อที่จะต้อง
ศึกษา ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเรียกว่าไตรสิกขา การศึกษาตามแนวทางพุทธ

ศาสนาซึ่งเป็นการฝึกอบรมมนุษย์มีจิตใจสูงอย่างสมบูรณ์ ทำให้รอดหลุดพ้นจากปัญหาชีวิตที่เป็นทุกข์ ทั้งในส่วนบุคคลและในส่วนของสังคม ฝึกให้มนุษย์ควบคุมความเห็นแก่ตัว มีการปฏิบัติ

เพื่อให้เกิดสันติสุข เป็นมนุษย์ที่สงบเย็น สงบระงับความโลภ โกรธ หลง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งว่าการสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะนี่คือ ประโยชน์ที่เห็นได้ด้วยตนเอง ด้วยความฉลาด ผลการศึกษาเช่นนี้ คือ ปรินิพพานที่แท้จริง

การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จำแนกลักษณะของการจัดการศึกษา ด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา รวมลงในการปฏิบัติจิตทั้งสิ้น แผนการศึกษาโดยนัยนี้ต้องใช้ปัญญาศึกษา โดยการศึกษาปฏิบัติให้ได้ความรู้เรื่องของชีวิตว่าเกิดมาทำไม สามารถควบคุมกายใจให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดีงาม มีพลังสติ วิริยะที่จะปฏิบัติชอบ จนทำให้สามารถลงมือกระทำเพื่อการเลี้ยงชีพที่ชอบจนได้รับผลทางวัตถุ ซึ่งเป็นความสำเร็จในการดำเนินชีวิต (ประภาสรี สีสหอำไพ, 2531: 43-44)

ดังนั้นการศึกษาตามแนววิถีพุทธที่กระทรวงศึกษาธิการตามกำหนด จะนำไปสู่การพัฒนาตนเอง ให้กิน อยู่ ดี พัง เป็น และมีความสุขในการดำเนินชีวิตตามอัตตภาพเป็น สายโลกิยะ สอนให้คนประกอบกุศลธรรมเพื่อความเจริญในชาตินี้และส่งผลในชาติต่อไป

1.2 โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

1.2.1 ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

จากสภาพของสถานการณ์ปัจจุบันในสังคมไทยชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาวิกฤตอันน่าเป็นห่วงจากการพัฒนาที่ขาดการสมดุล โดยมุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วแต่ประการเดียว ทำให้บุคคลและสังคมทั้งโครงสร้างและกลไกการบริหารและการจัดการต่าง ๆ ปรับตัวตามไม่ทัน เกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ จะเห็นได้ว่าโครงสร้างการผลิตที่เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงจนขาดแคลน อีกทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับวัฒนธรรมต่างชาติ กระบวนทัศน์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นการแข่งขันแบบระบบเศรษฐกิจเสรีที่ใช้ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กับเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือ ลักษณะของกระแสโลกาภิวัตน์ที่วนนี้ก่อให้เกิดความได้เปรียบแก่ประเทศที่พัฒนาแล้ว และเกิดความเสียเปรียบกับประเทศที่ยังขาดการเตรียมพร้อมที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นส่วนซึ่งสร้างปัญหาทั้งระบบให้สังคมไทย ซึ่งถูกกระทบอย่างรุนแรงจากกระแสวัตถุนิยม วัฒนธรรมการบริโภคนิยม กระทั่งจนถึง

คุณธรรม จริยธรรมของประชาชน จนเป็นปัญหาทางจิตวิทยาสังคมอย่างน่าเป็นห่วงยิ่ง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 30)

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา(2548: 9-11) กล่าวไว้ว่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลาคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรก ของประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อม ๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา 3 ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นเป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานมาจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนอาจไม่มีระบบของการศึกษายังคับอย่างในปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษากาตบั้งคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตาม โลกนิยม โดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยในยุคปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรมและในความเป็นสมบัติของชาติซึ่งได้ก่อร่างสร้างฐานของวัฒนธรรมไทยมาในอดีต

ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการให้การศึกษาค้นคว้าผู้เรียนทุกวัยทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนดี คนเก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้ว ให้มีความ

ชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาโรงเรียนอื่น ๆ ในวงกว้างต่อไป

โรงเรียนวิถีพุทธเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุม เรื่องหลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2545 ซึ่งมีอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ให้เกียรติเป็นประธานที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษา เพื่อตอบสนองความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด

ในการนี้กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการและคณะได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธจากพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) วัดญาณเวศวัน เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2546 นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จาก พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้อธิบายในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก วันที่ 26-27 กุมภาพันธ์ 2546 เป็นการประชุมหารือเรื่อง โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นครั้งแรกมีพระภิกษุและคฤหัสถ์ ผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมประชุมประมาณ 30 รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธและเมื่อวันที่ 1-4 เมษายน 2546 เป็นการประชุมครั้งที่ 2 มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมกำหนดแนวการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้ว ประมาณ 50 รูป/คน (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548 : 1-2) จากการประชุมใหญ่ทั้ง 2 ครั้ง กระทรวงศึกษาเรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพุทธศาสนานี้ว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มีการระดมผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ”

ในเบื้องต้นโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการในรุ่นที่ 1 ปี 2546 จำนวน 88 โรงเรียน จนถึงเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2547 มีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศกว่า 15,000 โรงเรียน (พระเทพโสภณ, 2547: 29) ปัจจุบันนี้มีโรงเรียนกว่า 19,000 โรงเรียนทั่วประเทศ (สัมภาษณ์ ดร. บรรเจอดพร สู่แสนสุข นักวิชาการศึกษาโครงการวิถีพุทธ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, สิงหาคม 2549) ที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

ปัจจุบันเป็นยุคแห่งการปฏิรูปการศึกษา เพื่อสนองความต้องการของชีวิตและสังคม ให้คนมีคุณภาพ ปลอดภัยจากความรุนแรงเบียดเบียนกันในทุกด้าน ทั้งรุนแรงเบียดเบียนต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากความรุนแรงเบียดเบียนได้แผ่ขยายทั่วไป เชื่อมโยงถึงกัน

ทั้งหมดจนกลายเป็นระบบ จึงต้องให้การศึกษามาแก้ไข ให้ทั้งชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นระบบแห่งความประสานกลมกลืนและเกื้อกูลต่อกันแต่การศึกษาที่จัดตามกันมาแต่เดิมอย่างตะวันตก ไม่สามารถแก้ปัญหาได้จึงต้องมีการปฏิรูปการศึกษา (ครั้งใหม่)

ลักษณะสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาประการแรก คือ การพัฒนาคนเป็นแกนและเป็นรากฐานของการพัฒนาทุกอย่าง ทุกเรื่องและทุกแบบ เน้นความสำคัญของช่วงชีวิตช่วงแห่งการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้ในครอบครัวโดยมีพ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นครูคนแรก ลักษณะสำคัญประการที่สอง คือ การศึกษาในโรงเรียนจะต้องเชื่อมต่องานการศึกษาที่บ้านได้กล่าวคือ โรงเรียนนอกจากให้การศึกษแก่เด็กแล้วจะต้องให้การศึกษากับพ่อแม่ได้ด้วย ประการที่สาม คือ การศึกษาเอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งประชาธิปไตยจะเป็นไปไม่ได้ถ้าคนไม่มีธรรมาธิปไตย ซึ่งหมายความว่าคนจะต้องรักในธรรม ใฝ่ปรารถนาความชอบธรรม เคารพหลักการเป็นสำคัญอันเป็นคุณสมบัติของคนในระบอบประชาธิปไตย ประการที่สี่ สามารถช่วยแก้ปัญหาในระบบแข่งขัน โดยพัฒนาคนให้มีความสามารถถึงขั้นที่จะนำประเทศชาติขึ้นไปอยู่เหนือการแข่งขันและนำโลกสู่สันติสุข ประการที่ห้า การศึกษาจะต้องพัฒนาบุคคลให้มีการศึกษาด้านหนึ่งสามารถดำรงรักษาชุมชนท้องถิ่นไว้ได้และอีกด้านหนึ่งก็มีปัญหาที่จะปรับตัว รับข้อมูลข่าวสาร ใช้ความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนให้อยู่ร่วมได้อย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกับสังคมโลก ลักษณะประการสุดท้าย นั่นคือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ จำเป็นต้องให้การศึกษเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนามนุษย์ให้สามารถประสานประโยชน์ 3 ด้านให้ดำรงอยู่ด้วยกันอย่างเชื่อมโยง กลมกลืน เกื้อกูลกันและสมดุล นั่นคือ ประโยชน์ของชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นการปฏิรูปการศึกษา ต้องเป็นตัวประสานประโยชน์นี้ให้หมุนซึ่งกันและกัน ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธมีหลักการชัดเจนที่จะนำไปสู่จุดหมายนี้ กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมดียอมหนุนให้สังคมดี สังคมดียอมเป็นส่วนเกื้อกูลให้มนุษย์แต่ละคนมีชีวิตที่ดี โดยมีโอกาสที่จะพัฒนาตัวได้ดียิ่งขึ้น มีความสุขอย่างมีอิสรภาพ พึ่งพาสิ่งเสพบริโภคน้อยลง เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมน้อยลง รู้จักหาความสุขจากธรรมชาติมากขึ้น เกื้อกูลสังคมมากขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 14)

1.2.2 ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือ ประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษานั้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ โดยผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนา การกิน อยู่ ดูฟังให้เป็น โดยผ่าน

กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต (สำนัก
พัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 9)

นิยามความหมายจะเห็นได้ว่านวัตกรรมการจัดการศึกษาในรูปแบบ โรงเรียนวิถีพุทธนั้น
มิใช่เป็นเพียงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ดังที่โรงเรียนทั่วไปจัดกันอยู่จนเกือบจะเรียกเป็นวัฒนธรรม
โรงเรียน อาทิเช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรม
เทศนาหรือมาสอนวิชาพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรม มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึกให้
นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรม ฯลฯ เท่านั้น
เพราะโรงเรียนวิถีพุทธต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรม
โรงเรียนดังกล่าวแล้ว โรงเรียนวิถีพุทธยังได้นำหลักธรรมในพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการ
ดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบ คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ การจัด
สภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่าง ๆ รวมตลอดจนการสร้าง
ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน

หลักธรรมอันเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

1. หลักธรรมที่เป็นหลักการใหญ่ คือ ไตรสิกขา เป็นกระบวนการของระบบทุกระบบใน
โรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งระบบการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของ
โรงเรียน
2. หลักธรรมที่เป็นหลักการรอง คือ ปัญญาวัชรธรรม 4 และสัปปายะ 7 เป็นทั้งปัจจัยและ
กระบวนการที่ช่วยให้โรงเรียนมีสภาพที่เอื้อต่อการเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ รวมทั้งยังเสริมลักษณะ
โรงเรียนวิถีพุทธให้เด่นชัด
3. หลักธรรมอื่น ๆ ที่โรงเรียนเลือกสรรแล้วว่าเหมาะสมกับบริบทหรือเป้าหมายการพัฒนา
ของโรงเรียนเพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะตามที่โรงเรียนได้ตั้งเป้าประสงค์ไว้ เช่น ให้มีความ
รับผิดชอบ มีความกตัญญู เป็นต้น

จากหลักธรรมอันเป็นหลักการในการจัดการศึกษา นำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ คือ นักเรียนมี
พัฒนาการอย่างเป็นองค์รวมตามแนวหลักธรรมภาวนา 4 คือ กายภาวนา สติภาวนา จิตตภาวนา และ
ปัญญาภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษา
แห่งชาติ พ.ศ. 2542 คือ “การจัดการศึกษาต้องพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย
จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่
ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (เก่ง ดี มีสุข)”

1.2.3 ความมุ่งหมายและประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธ

สำหรับภาพอรรถกถาของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพสะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียนและแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียน ได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์ภาพการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาผู้ชีวิตและสังคมที่ดียิ่งควบคู่กันไป

เมื่อโรงเรียนพัฒนาผู้ชีวิตและได้รับการพัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมาที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า อาทิ

- นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขไปพร้อม ๆ กันที่ว่ายากก็จะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ
- การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครูอาจารย์และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ
- สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้ง สติ สมาธิ ปัญญา ผู้ที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือนักเรียน
- บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิตทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มชีวิต ส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลา
- โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากรและนักเรียนเป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2547: 85-86)

1.2.4 กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

ลักษณะจุดเน้น

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้น คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษาหรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปร โด โฆษะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญาทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตน และสังคม สมารถด้านการพัฒนาจิตใจที่คุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แบบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรที่สำคัญ ที่รักและปรารถนาดีที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนไตรสิกขานี้อาจแสดงแนวคิดได้ดังแผนภาพดังต่อไปนี้ (สำนักนวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2548: 12-14)

ปัญญา

ปรีชาญาณ ความรู้ ความเข้าใจ

เหตุผล การเข้าถึงความจริง

รวมทั้งความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และ

แนวความคิดต่าง ๆ เพื่อใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา

เป็นตัวปรับจัดทุกอย่าง ทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี

จิตใจ

ได้แก่คุณธรรม ความรู้สึก แรงจูงใจและสภาพจิตใจ

โดยมีเจตจำนงเป็นตัวชี้นำพฤติกรรม

มีผลต่อความมั่นคงในความดีงาม ความสดชื่นเบิกบาน และความสุข

พฤติกรรม

มุ่งสร้างพฤติกรรมความเคยชินที่ดี สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับสังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งสร้างสรรค์ทั้งหลายที่ส่งผลให้เกิดสภาพจิตใจที่ดีงาม มีความสุขพร้อมทั้งเอื้อต่อการแยกแยะและรับข้อมูลความรู้ การคิดการสร้างสรรค์ ทำให้ปัญญาเจริญงอกงาม

แผนภาพที่ 2 สรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่าง บูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้จากการจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะปัญญาวัชระ 4 ประการ คือ

1. สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้ชิดคนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มี ข้อมูล มีสื่อที่ดี
2. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี
4. รัมมานุรัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนิน ชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวัชระ 4 ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริม การ พัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระ รัตนตรัยอยู่เสมอมิมีมุมห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะ บริการผู้เรียน หรือตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบ และ ส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม คู่มือเสียงต่าง ๆ มิให้ทักท้วง ถ้าเปิดเพลง กระจายเสียงก็พินิจพิเคราะห์เลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญาเป็นต้น

2. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็น ภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการ ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ คู่ ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนิน ชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

- กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อ ใกล้ชิดศาสนา)

- กิจกรรมรับศีลหรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)
- กิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)
- กิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็น กินอย่างมีสติ มีปัญญา รู้เข้าใจ)
- กิจกรรมอาสาพิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่อย่างสงบสุข)
- กิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)
- มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์ หรือ ในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)
- กิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)
- ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล/วินัย ด้วยปัญญา) เป็นต้น

1. ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

- หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ
- การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้น ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือ
- การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ปฏิบัติหรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น

- ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ทั้งสาระพุทธศาสนา และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟัง เป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

2. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีเมตตากรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียดละ เป็นต้น

1.2.5 การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

ความหมายของการเรียนรู้

ศุมน อมรวิวัฒน์ (2544: 106-107) ได้ให้ความหมาย การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ว่า การเรียนรู้ คือกระบวนการที่ผัสสะทั้ง 6 ของมนุษย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึง รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ฝึกฝนอบรมตนเองหรือโดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และ อิศรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นธาตุ)

หลักการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

1. บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การรู้ เข้าใจ ความจริง
2. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

3. ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชนในการจัดการเรียนรู้

หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ปรัตตัญญู (ตามหลักกัลยาณมิตตตา)
2. โยนิโสมนสิการ
3. ไตรสิกขา
4. ปัญญาวุฒิธรรม

หลักทำเนนวงการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

หลักสถานศึกษา

- 1 สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน
- 2 เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
- 3 ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ
- 4 สอดแทรกความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน ศึกษาเพิ่มเติมได้จากเอกสาร “การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา” กรมวิชาการ (2545)

ครูผู้สอน

- 1 เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำอยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
- 2 เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้นและสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

ศุมน อมรวิวัฒน์ (2548: 4) ได้ให้ความหมาย ไตรสิกขา คือ การฝึกหัดอบรม กาย วาจา และจิตของมนุษย์ ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเอง เรียนรู้และพัฒนาตนเองโดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ตามหลักการศึกษาศาสตร์ 3 ประการ คือ สីล สมาธิ ปัญญา ซึ่งได้สรุปกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการนั้น เพราะทุกองค์ประกอบคือ สีล สมาธิ ปัญญา นั้นอยู่ในองค์รวมของมรรคมีองค์แปดมีลักษณะผสมกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้นและในด้านที่ต้องเจริญอกงาม ขากที่จะแยกออกอย่างโดดเดี่ยวและไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใดทิ้งไปได้

ตั้งที่กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548) ได้กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถึพุทธ ที่ต้องการคือ การพัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้ง กาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยการ จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ คู่ ฟัง) เพื่อสร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตาและเน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบ โยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

1.2.6 การบริหารโครงการระดับโรงเรียน จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

1. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครู และบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ ฯลฯ
2. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถึพุทธ
3. ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ โดยสอดคล้องหลักการธรรมในการเรียนรู้ทุกสาระการเรียนรู้
4. ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการโรงเรียนวิถึพุทธ
5. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น
6. ร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์ การดำเนินงานโรงเรียนวิถึพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเองต่อไป

2) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.1 ความหมายแนวคิดในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจำเป็นต้องจัดให้เป็นไปและสอดคล้องกับกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 และใน พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ตลอดจนกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกฎกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และหลักสูตรการศึกษาที่กำหนด

การศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง การศึกษาเพื่อชีวิตที่มีคุณภาพของประชาชนชาวไทย ช่วย

ให้ประชาชนมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม ได้อย่างมีความสุข มีความรู้ความสามารถและทักษะในการแสวงหาความรู้ ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตมีความสามารถในการประกอบอาชีพ พึ่งตนเองได้และดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีความสามารถในการพัฒนาตนเอง มีความรับผิดชอบและมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม (Unesco , 1984 อ้างถึงใน สาริต ผลเจริญ) การศึกษาที่เป็นพื้นฐานสำหรับการเป็นพลเมืองดีที่มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ที่จะอยู่ในสังคมประชาธิปไตยหรือมีคุณสมบัติที่จะเรียนต่อในอนาคต ซึ่งจะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต (วิชัย ต้นศิริ, 2542)

การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการบรรลุความสำเร็จด้านความรู้ ทักษะและค่านิยมพื้นฐาน ซึ่งในปัจจุบันได้แก่ กิจกรรมที่จัดให้กับเด็กวัยก่อนเรียน เด็กระดับประถมศึกษาในระบบโรงเรียนและผู้ที่ไม่สามารถเรียนจนจบการศึกษาในระดับโรงเรียน ๆ ได้ การศึกษาระดับอุดมศึกษาและการจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีที่รัฐ ต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย [มาตรา 4 และมาตรา 10 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545]

ในที่ประชุมโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน (World Conference on Education for all:WCEFA) ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมจอมเทียน พัทยาประเทศไทย เมื่อปี ค.ศ. 1990 ให้นิยามการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้ การศึกษาขั้นพื้นฐาน (Basic Education) หมายถึง การศึกษาที่มุ่งตอบสนองความต้องการทางการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน ซึ่งรวมถึงการเรียนการสอนในระดับต้น อันเป็นพื้นฐานให้แก่การเรียนรู้ขั้นต่อไป เช่น การศึกษาสำหรับเด็กวัยเริ่มต้น การศึกษาระดับประถมศึกษาสอนให้รู้หนังสือทักษะความรู้ทั่วไป ทักษะเพื่อการดำรงชีวิต สำหรับเยาวชน และผู้ใหญ่ในบางประเทศ การศึกษาขั้นพื้นฐานยังขยายขอบเขตไปถึงระดับมัธยมด้วย

ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่าความหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ สร้างทักษะ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ และค่านิยมพื้นฐานในการดำรงชีวิต พึ่งตนเองได้ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นการศึกษาขั้นพื้นฐานรัฐควรจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีที่รัฐ ต้องจัดให้ได้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย [มาตรา 4 และมาตรา 10 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545]

2.2 ภารกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.

2542

เพื่อพิจารณาภารกิจของโรงเรียนตามที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พอสรุปได้ดังนี้

1. จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการให้การศึกษา เพื่อประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคม ให้บรรลุความมุ่งหมายที่กำหนด ซึ่งเป็นการศึกษาตลอดชีวิต
2. จัดการศึกษาให้ทั้งนักเรียนปกติ นักเรียนพิการ ด้อยโอกาส และนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษ
3. จัดการศึกษาโดยใช้รูปแบบการจัด 3 รูปแบบ คือ ในระบบ นอกกระบบ และตาม อัยาศัย ตามความเหมาะสม
4. ปฏิรูปการเรียนรู้ตามหลักการและแนวทางที่กำหนดไว้ อาทิเช่น จัดตามธรรมชาติและศักยภาพของนักเรียนแต่ละวัย และแต่ละคน จากแหล่งต่างๆ ทั้งในและนอกโรงเรียนตลอดทั้งจัดการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง
5. จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยปรับใช้หลักสูตรแกนกลางให้เหมาะกับสภาพ ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นที่ตั้งโรงเรียน
6. จัดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ประชาชนในชุมชน โดยให้การศึกษาอบรม ตามความจำเป็นและความเหมาะสม
7. จัดให้มีการวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ ตลอดทั้งส่งเสริมให้ใช้กระบวนการวิจัยในการเรียน
8. บริหารจัดการ โรงเรียนตามการกระจายอำนาจบริหารทั้งด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณและด้านการบริหารทั่วไป สอดคล้องกับหลักการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน การมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเต็มที่
9. จัดการประกันคุณภาพการศึกษา ทั้งคุณภาพภายในและภายนอก ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาที่กำหนด
10. พัฒนาวิชาชีพครูและบุคลากรอื่น เพื่อจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับแนวทางหลักการที่กำหนดตามการปฏิรูปการศึกษา
11. แสวงหาเทคโนโลยี ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาของโรงเรียน การศึกษาขั้นพื้นฐานจะครอบคลุมเนื้อหา

7 เรื่อง คือ

1. หลักการจัดการศึกษาทั่วไป
2. ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา
3. การจัดระบบการศึกษา
4. ลักษณะการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
5. การจัดการเรียนการสอน
6. บทบาทของบุคคล ครอบครัว และสถาบันทางสังคม
7. การปฏิรูปการเรียนรู้

2.3 ขอบข่ายงานการบริหารสถานศึกษา

ในเรื่องขอบข่ายงานการบริหารในโรงเรียนนั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอไว้แตกต่างกันหลากหลายดังเช่น ภิญโญ สาร (2519: 45) ได้จำแนกขอบข่ายของระบบบริหารโรงเรียนไว้เป็น 6 ประการคือ

1. งานการสอนและการพัฒนาการใช้หลักสูตร
2. งานบริหารกิจการนักเรียน
3. งานสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน
4. งานบริหารบุคลากรในโรงเรียน
5. งานอาคารสถานที่และบริเวณ
6. งานจัดองค์การและโครงสร้างของโรงเรียน

Campbell (1977: 116) ได้แบ่งงานบริหารโรงเรียนไว้ออกเป็น 6 ประการเช่นกันคือ

1. งานด้านหลักสูตรและการสอน
2. งานบริหารบุคลากรทางการสอน
3. งานบริการนักเรียน
4. งานด้านอาคารสถานที่
5. งานด้านงบประมาณและธุรการ
6. งานสัมพันธ์กับชุมชน

อุทัย บุญประเสริฐ (2528: 5) ก็ได้สรุปขอบข่ายงานบริหารสถานศึกษาไว้ 6 งาน ดังนี้

1. งานวิชาการ
2. งานบริหารทั่วไป
3. งานบุคลากร

4. งานอาคารสถานที่สิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในการบริการศึกษา
5. งานกิจการนักเรียน
6. งานด้านสัมพันธ์กับชุมชน

Kimbrough และ Nunnery (1988: 44 - 80) ได้จำแนกขอบข่ายงานบริหารออกเป็น 9 ประการด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วย

1. การจัดโครงสร้างองค์การ (Organization structure.)
2. การบริหารหลักสูตรและการสอน (Administration of curriculum and instruction.)
3. การเงินทางการศึกษา (Financing of Education.)
4. การบริหารสนับสนุนด้านธุรการ (Business management and support services.)
5. การบริหารบุคคล (Staff personnel administration.)
6. การบริหารกิจการนักเรียน (Student affairs services and administration.)
7. การบริหารอาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก (Building and facility management)
8. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน (School and community relations.)
9. ความรับผิดชอบต่อสังคม

กิติมา ปรีดีดิลก (2532: 36) สรุปขอบข่ายงานบริหารโรงเรียนไว้ 8 ประการ คือ

1. พัฒนาการสอนและหลักการ
2. งานธุรการ และงานการเงินและบริการต่าง ๆ ของโรงเรียน
3. เป็นผู้นำของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่
4. งานบุคคล
5. งานอาคารสถานที่
6. การจัดสรรรับส่งนักเรียน
7. การจัดระบบบริหาร โรงเรียนให้ถูกต้อง
8. ปกครองดูแลนักเรียน

จากขอบข่ายการบริหารโรงเรียนที่นักวิชาการหลายท่านได้แบ่งไว้ ดังตัวอย่างที่เสนอในตอนต้นนี้ จะมีความแตกต่างกันบ้างในชื่อเรียกและเนื้องานที่เป็นงานปลีกย่อยเฉพาะ แต่เนื้องานหลักนั้นส่วนใหญ่ทั่วไปจะสอดคล้อง หรือมีความคล้ายคลึงกันโดยทั่วไป ซึ่งในที่นี้อาจสรุปเป็นกลุ่มโดยรวมได้ ดังนี้

1. งานวิชาการ หรืองานด้านการเรียนการสอนและหลักสูตร
2. งานบุคลากร

3. งานกิจการนักเรียน
4. งานบริหารทั่วไป (ธุรการ การเงิน พัสดุ ฯลฯ)
5. งานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม
6. งานความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคม

ในการบริหาร โรงเรียนหรือบริหารสถานศึกษานั้น ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมาทางด้านการบริหาร การศึกษาจะยอมรับกันได้ง่ายต่อคำที่กล่าวว่า งานวิชาการคืองานหลักของโรงเรียน งานวิชาการนั้น เป็นหัวใจในการทำงานของโรงเรียน โดยแนวทฤษฎีแล้วผู้บริหารต้องให้ความสำคัญกับการบริหาร งานวิชาการเป็นอันดับหนึ่ง ผลงานทางวิชาการของสถานศึกษาเป็นที่ที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จ หรือสะท้อนถึงความล้มเหลวในการบริหารงานของโรงเรียนโดยตรง

3) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ

ความหมายของการบริหารการศึกษา

สมบูรณ์ พรรณนาภพ (2521: 9) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา คือ การ ดำเนินการต่าง ๆ ของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาสมาชิกของ สังคมให้มีความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่ และเหมาะสมกับความแตกต่างระหว่าง เอกัตบุคคล เพื่อให้เขาเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

อุทัย ธรรมเดโช (2531: 40) ได้ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษา คือ กิจกรรมที่ ผู้บริหารการศึกษากระทำเพื่อพัฒนาพลเมืองของชาติให้มีคุณภาพและคุณธรรม

กิติมา ปรีดีดิลก (2532: 4) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง ความพยายามที่จะ จัดดำเนินงานทุกอย่างที่เกี่ยวกับการศึกษา โดยให้มีผลผลิต คือ ผู้เรียนที่มีคุณภาพในที่สุด

นพพงษ์ บุญจิตราดุล (2534 : 4) ได้กล่าวถึง การบริหารการศึกษาว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน นับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับ ความต้องการของสังคมโดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรง ตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่

จากการศึกษาความหมายของนักวิชาการที่กล่าวไว้ข้างต้น สามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการบริหารการศึกษา ได้ดังนี้ การบริหารการศึกษา คือ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมให้มีคุณภาพและคุณธรรม

การบริหารการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นการบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งมีลักษณะเฉพาะ โดยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียนและแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุดในส่วนที่เป็นแนววิถีพุทธที่กล่าวเช่นนี้เพราะโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึงโรงเรียนที่เข้าโครงการวิถีพุทธทั้งหมดซึ่งทุกโรงเรียนจะเป็นโรงเรียนที่อยู่ในระดับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะเป็นแนวทางการบริหารสถานศึกษาในข้อ 2 ของบทนี้ จึงต้องนำมาใช้กับการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธเป็นหลัก นอกจากการบริหารตามแนวการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแล้วโรงเรียนวิถีพุทธยังต้องมีแนวทางการบริหารที่แตกต่างออกไปเป็นลักษณะเฉพาะเพื่อแสดงความเป็นวิถีพุทธตามที่ถูกกำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 27-28) ซึ่งกำหนดให้โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการวิถีพุทธต้องมีการบริหารที่เป็นระบบและการพัฒนาโรงเรียนสู่โรงเรียนวิถีพุทธนั้นจำเป็นต้องมีองค์ประกอบและลำดับขั้นตอน 6 ด้าน ดังนี้ 1) การเตรียมการ 2) การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ 3) การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา 3) การนิเทศดูแลสนับสนุนใกล้ชิด 5) การปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง 6) การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

4) กรอบแนวคิดงานวิจัยการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ตามแนวคิดของกระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 27-28) ได้กำหนดองค์ประกอบของการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธให้มีองค์ประกอบทั้งสิ้น 6 ด้าน คือ

1. การเตรียมการ

- 1.1 หาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา เอกสารข้อมูล
- 1.2 เตรียมบุคลากร กรรมการสถานศึกษา
- 1.3 เตรียมนักเรียน
- 1.4 เตรียมผู้ปกครองและชุมชน

- 1.5 กำหนดกรรมนุญสถานศึกษา/จัดแผนปฏิบัติการ
2. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ
 - 2.1 จัดหลักสูตรสถานศึกษา/แนวการจัดการเรียนรู้
 - 2.2 เตรียมกิจกรรมนักเรียน
 - 2.3 จัดกายภาพสถานศึกษา
 - 2.4 จัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์
3. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา
 - 3.1 บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง
 - 3.2 นักเรียน
4. การดูแลสนับสนุน ใกล้เคียง
 - 4.1 นิเทศ ติดตาม
 - 4.2 สนับสนุน
 - 4.3 รวบรวมข้อมูล
 - 4.4 ประเมินผลระหว่างดำเนินงาน
5. การปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง
6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

4.1 การเตรียมการ สำหรับการบริหาร โรงเรียนวิถิพุทธที่สำคัญของสำนักนวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548) มีดังนี้

ก. การหาที่ปรึกษา

แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ปรึกษาที่เป็น กัลยาณมิตร ในการพัฒนาวิถิพุทธซึ่งอาจเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมาก โดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

ข. การเตรียมบุคลากร

กิตติมา ปรีดีติลล (2532: 82) ได้กล่าวไว้ว่า “คนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดเพราะปัจจัยอื่น ๆ จะดำเนินไปได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับคนทั้งสิ้น”

อดิษฐ์ ชาติกำแหงและกิตติจรรย์ยานนท์ (2531: 55) ได้กล่าวว่า “ในการบริหารงาน ทรัพยากรการบริหารที่จำเป็นได้แก่ คน เงิน วัสดุและการจัดการ คนมีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นผู้ปฏิบัติงาน คนเป็นผู้ใช้ทรัพยากรที่เหลือ ถ้าคนในหน่วยงานใดไม่ดีไม่มีคุณภาพแล้ว งานก็จะดำเนินไปด้วยความลำบาก”

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548) จึงเสนอการเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญา รู้เข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหวังได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีวิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจงการสัมมนา จนถึง การประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

วีระ อำพันสุข (2527: 5) กล่าวไว้ในรายงานการวิจัย เรื่องพุทธธรรมกับการบริหารบุคคลว่า “หน้าที่หลักของผู้บริหาร โรงเรียน คือ การบริหารงานบุคคลตั้งแต่คนงานภารโรงจนถึงครูบาอาจารย์โดยมุ่งหมายให้แต่ละคนปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุดเพื่อลูกศิษย์ ผู้บริหารทุกคนมีวิธีการบริหารแตกต่างกันไปเพราะงานบริหารบุคคลเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ต้องอาศัยหลักวิชาการบริหารงานบุคคล อาศัยหลักศาสนา โดยใช้ปัจจัยเหล่านี้เป็นเครื่องมือบริหารงานบุคคล หากใช้การปกครองคน เพราะคำว่าปกครองดูเหมือนไม่แสดงถึงความผูกพันทางใจซึ่งผู้บริหารการศึกษาที่ทันสมัยต่างมีความเห็นว่า การบริหารงานบุคคลจำเป็นต้องค้นคว้าแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ผู้บริหาร โรงเรียน น่าจะเป็นผู้นำทางจิตใจแทนการปกครองบังคับบัญชาตามตัวบทกฎหมายแต่ประการเดียว”

ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2543: 43-49) ได้กล่าวว่า การเตรียมพร้อมด้านบุคลากรที่เกี่ยวข้องได้แก่

1) การเตรียมความพร้อมของครูผู้สอน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้สอน เพราะเป็นผู้นำหลักสูตร ไปใช้ในห้องเรียนกับผู้เรียน สิ่งที่ต้องทำในการเตรียมพร้อมทางด้านครูผู้สอนก็คือ การสำรวจ จำนวนครูผู้สอน ความพร้อมในการสอน โดยเฉพาะความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดเตรียมเนื้อหาหลักสูตร รวมทั้งทักษะในการสอน การประเมินผลการเรียน รวมทั้งการให้ความเข้าใจกับผู้สอนให้มีเจตคติที่ดีต่อหลักสูตร

2) การเตรียมผู้นิเทศการสอนและนักแนะแนวการศึกษา บุคลากรเหล่านี้ มีส่วนส่งเสริมให้หลักสูตรมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปบุคลากรที่เกี่ยวข้องเหล่านี้มีความเข้าใจเรื่องหลักสูตร ก็จะช่วยครูในด้านการเรียนการสอนได้ดีในการพัฒนาคุณภาพการสอน

3) การเตรียมผู้บริหาร โดยทั่วไปผู้บริหารมีหลายระดับ หากเป็นผู้บริหารสถานศึกษาก็มีผู้อำนวยการ หัวหน้าคณะวิชา หัวหน้าแผนกวิชา ตลอดจนหัวหน้างานอื่น ๆ ผู้บริหารมีความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรไม่ยิ่งหย่อนกว่าครูและผู้นิเทศการสอน เพราะเป็นผู้กำกับ ดูแลหลักสูตรให้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารควรตรวจสอบสภาพและปัญหาของสถานศึกษา ในความดูแลของตนเพื่อจะได้พัฒนาและแก้ไข ได้ถูกต้อง การประชุมสัมมนาผู้บริหาร เรื่องบทบาทและหน้าที่ในการส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตร จึงเป็นสิ่งจำเป็น รวมทั้งแนวคิดและเทคนิคของงานบริหารหลักสูตร

ค. การแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะดำเนินการดำเนินงาน โรงเรียน วิถีพุทธและบริหารการดำเนินงานประกอบด้วย ผู้ปกครอง หรือ ชุมชน คณะสงฆ์ และบุคลากรโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการกำหนดหรือคัดเลือก ที่จะทำให้ได้บุคคลที่ดีได้รับการยอมรับและคณะกรรมการที่แต่งตั้งมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง

ง. การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้นหรือวิสัยทัศน์และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาว ในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปี ก็ตามทีผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

ธงชัย สันติวงศ์ (2545: 113-114) กล่าวว่า วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายก็คือจุดหมายปลายทางของการดำเนินงาน โดยวัตถุประสงค์จะมีทั้งที่เป็นวัตถุประสงค์ระยะสั้นที่กำหนดต่อเนื่องกันจะต้องมีลักษณะสอดคล้องและเสริมต่อวัตถุประสงค์ระยะยาวที่เลือกไว้ ขณะเดียวกัน ก็จะมีส่วนในการกำหนดคุณลักษณะของวัตถุประสงค์ที่เป็นจริงในระยะยาวด้วย

นอกจากนั้น สมศักดิ์ ศิลปประสิทธิ์ (2542:5) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการวางแผนการศึกษาไว้ดังนี้ คือ

1. ทบทวนภารกิจของโรงเรียน เพื่อให้ทราบว่าโรงเรียนมีขอบข่ายงานและภาระหน้าที่อะไรบ้าง (วัตถุประสงค์ขององค์กร) และสามารถทราบว่าจะอะไรที่เป็นงานหลัก งานรองและงานสนับสนุน รวมทั้งได้ทราบผลการดำเนินงานที่ผ่านมา

2. วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน มีเทคนิคการวิเคราะห์หลายวิธีที่สำคัญ เช่น การคิดวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของหน่วยงาน (SWOT Analysis) การคิดวิเคราะห์ความคาดหวัง / ความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder need / expected) เป็นต้น

3. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ประกอบด้วยการคิดวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน คือ จุดแข็ง (S-strength) และจุดอ่อน (W-weakness) ซึ่งเป็นสภาพปัจจัยภายในหน่วยงาน ได้แก่ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ การจัดการ การจัดสรรทรัพยากรและอื่น ๆ การคิดวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก คือ โอกาส (O-opportunity) ซึ่งเป็นสภาพภายนอกที่ทำให้โรงเรียนมีโอกาสพัฒนาให้ก้าวหน้าได้ อุปสรรค (T-threats) เป็นสภาพภายนอกที่เหนี่ยวรั้งหรือกีดขวางการปรับปรุงและพัฒนาโรงเรียน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม ชุมชน ฯลฯ

4. การวิเคราะห์ความคาดหวัง / ความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder need / expected) เป็นลักษณะการคิดวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน เนื่องจากคุณภาพ คือ ความพอใจของผู้รับบริการ ดังนี้ ความต้องการและความคาดหวังของผู้รับบริการจึงมีความสำคัญในการกำหนดทิศทางการปรับปรุง และพัฒนาโรงเรียน ผู้รับบริการหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มี 2 ประเภท ได้แก่

- ผู้รับบริการภายใน (Internal Customers) คือ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียน
- ผู้รับบริการภายนอก (External Customers) อันดับแรก คือ ผู้เรียน อันดับสอง คือ ผู้ปกครอง/ชุมชนหน่วยงานที่รับผู้จบการศึกษาเข้าทำงานหรือศึกษาต่อ และอันดับสาม คือ รัฐบาล ประเทศชาติ/สังคม

5. กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ (Mission) เป้าหมาย / ตัวชี้วัด

วิสัยทัศน์ (Vision) หมายถึง การมองภาพอนาคตของผู้นำและสมาชิกในหน่วยงานและกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางที่ชัดเจน ทำทาบ มีพลังและมีความเป็นไปได้ ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานของค่านิยมและความเชื่อขององค์กรด้วย เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะสะท้อนอนาคตของหน่วยงาน

ภารกิจ (Mission) เป็นสิ่งที่ทำให้การดำเนินงานของหน่วยงานบรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางตามที่กำหนดในวิสัยทัศน์ โดยกำหนดขอบข่ายงานและบทบาทหน้าที่ของผู้รับผิดชอบ เป้าหมาย/ตัวชี้วัด เป็นจุดมุ่งหมายปลายทางที่หน่วยงานต้องการปรับปรุงและพัฒนาไปในอนาคตโดยมีตัวชี้วัดความสำเร็จที่สามารถวัดได้

6. การกำหนดกลยุทธ์สู่ความสำเร็จ เป็นยุทธวิธีหรือวิธีทางที่จะทำให้เกิดผลตามเป้าหมาย และสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และภารกิจที่กำหนดไว้

7. จัดทำแผนปฏิบัติงานและโครงการ เป็นการนำกลยุทธ์มากำหนดเป็นแผนงาน/โครงการ และงบประมาณที่ต้องใช้ดำเนินงานในแต่ละปี มีตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจนแต่ละแผนงาน/โครงการสามารถนำไปปฏิบัติได้

8. ดำเนินงานตามแผน เป็นการนำแผนสู่การปฏิบัติโดยมีกิจกรรม ขั้นตอน การดำเนินงานและผู้รับผิดชอบตามที่กำหนดในแผนงาน/โครงการประเมินผลและรายงาน เป็นขั้นตอนที่จะทำให้ทราบว่า สถานศึกษาได้มี การนำแผนไปปฏิบัติหรือไม่ มากน้อยเพียงใด มีอุปสรรคและปัญหาอะไร ที่ต้องปรับปรุงแก้ไขบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีผลต่อคุณภาพของผู้เรียนอย่างไรบ้าง นอกจากนี้จะต้องรายงานให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น นักเรียน ผู้ปกครอง ครู คณะกรรมการสถานศึกษา/ชุมชน และหน่วยงานที่สถานศึกษาสังกัดเพื่อรับทราบผลการดำเนินงานตามที่กำหนดในแผน

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า นโยบายและการวางแผนการศึกษา หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับนโยบายและการวางแผนการศึกษา มีกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินงานอย่างชัดเจนและเป็นแบบแผน

3.2 การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ

หากพิจารณาด้านการจัดองค์การ ของโรงเรียนวิถิพุทธ เพื่อการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ คือ

- การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)
- การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)
- การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)
- ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุวัตรัมปฏิบัติ)

การจัดสภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิฤทธิของสำนัก
นวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548)
ซึ่งเน้นสาระสำคัญ คือ

- ก. หลักสูตรสถานศึกษา
- ข. การเตรียมกิจการนักเรียน
- ค. การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา
- ง. การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์

ก. หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ
ของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิฤทธิควรคำนึงอย่างยิ่งแนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณา
การกิจกรรมทั้งที่เป็นความรู้ ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม และการฝึกปฏิบัติกิจกรรม ในการเรียน
การสอน โดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตร
สถานศึกษา หรือกำหนดในระดับการเรียนรู้หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียน

องค์ประกอบชี้คุณภาพระบบหลักสูตร

องค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา เช่น วิสัยทัศน์ เป้าหมาย หรือคุณลักษณะอันพึง
ประสงค์ สะท้อนให้เห็นว่า โรงเรียนมีจุดเน้นการพัฒนานักเรียนตามแนวทางโรงเรียนวิฤทธิ และ
ในหน่วยการเรียนรู้หรือแผนการจัดการเรียนรู้ของครูส่วนใหญ่ ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ พบได้ว่ามี
ความพยายามในการบูรณาการหรือสอดแทรกพุทธธรรมในการเรียนรู้

ด้านกระบวนการ กำหนดโดยใช้เอกสาร “แนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิฤทธิ” เป็น
กรอบในการกำหนด ซึ่งเป็นเอกสารเชิงหลักการและแนวทางกลางของกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้
เป็นหลักทั่วประเทศ การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจน
รอบคอบและมีประสิทธิภาพ ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงตามระบบไตรสิกขา

มาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการทำให้เกิด คือ โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการ
เรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เป็น ไปตามหลักไตรสิกขาและบูรณาการ ในวิถีชีวิต

องค์ประกอบหลักของกระบวนการ

1. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา

นักวิชาการและมาตรฐาน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2549) ให้ความหมายของ “บูรณาการ” และ “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ” คำว่า “บูรณาการ” และ “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ” มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย แต่จากการประมวลความหมายที่หลากหลายเหล่านั้น สรุปได้ดังนี้

บูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยง ผสมผสานรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวมีความสัมพันธ์กลมกลืนกันเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงได้การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งให้ ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้ ความคิด ทักษะ และประสบการณ์ที่มีความหมายหลากหลายและสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการรู้แจ้ง รู้จริงในสิ่งที่ศึกษา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

2. ประเภทของการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการมี หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความเหมาะสมของผู้เรียนและสาระการเรียนรู้ มีผู้เสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการไว้หลายแนวคิด ในเอกสารนี้จะขอเสนอแนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ โดยใช้กลุ่มสาระการเรียนรู้เป็นหลัก ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การบูรณาการภายในกลุ่มสาระการเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ เชื่อมโยงเนื้อหาด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ นั้น ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อมุ่งศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราว ประเด็น ปัญหา หัวข้อหรือประสบการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งการบูรณาการภายในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกันนั้น สามารถจัดการเรียนรู้โดยผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ นั้น ๆ ไม่เกี่ยวข้องของกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ

2.2 การบูรณาการระหว่างกลุ่มสาระการเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้ ที่เชื่อมโยงเนื้อหาด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ หรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตั้งแต่สองกลุ่มสาระการเรียนรู้ขึ้นไป

ผู้ด้วยกันเพื่อมุ่งศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวประเด็นปัญหาหัวข้อหรือประสบการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ อย่างเข้าใจลึกซึ้ง และชัดเจนใกล้เคียงกับความเป็นจริงในชีวิตยิ่งขึ้น

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการทั้งสองประเภทนี้ จะทำให้ กระบวนการจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพต่อเมื่อผู้สอนเลือกใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ วิธีการจัดการเรียนรู้ หรือเทคนิคการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย เหมาะสมกับบทเรียนและศักยภาพของผู้เรียน ด้วยเหตุนี้การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ จึงต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

- เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
- จัดประสบการณ์ตรงที่สอดคล้องกับผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
- เน้นการปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยม และจริยธรรมที่ถูกต้อง ดีงาม
- จัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าคิด กล้าทำ
- ให้ผู้เรียนได้ร่วมทำงานเป็นกลุ่ม มีปฏิสัมพันธ์ และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบชี้คุณภาพ : การจัดการเรียนรู้

1. ในการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ของครูโดยส่วนใหญ่จะบูรณาการหรือสอดแทรกพุทธธรรมหรือใช้ไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และการเรียนการสอน มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงหรือนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
2. ในการเรียนการสอนรวมทั้งการทำงานในวิถีชีวิต ครูส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมโยนิโสมนสติการมาใช้ในการคิดวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
3. ในกระบวนการเรียนการสอน ครูส่งเสริมให้นักเรียน ใฝ่รู้ หรือ รักการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง อาจโดยการกระตุ้น จูงใจ ชี้นำ ประโยชน์ ส่งเสริมหรือมอบหมายการค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการของวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
4. ครูจัดบรรยากาศขณะเรียนรู้ให้ทุกฝ่าย คือ ทั้งนักเรียนและครูมีความสุขในการเรียนรู้ เช่น บรรยากาศของการกระตือรือร้น จูงใจ ทำทนายให้อยากรู้ สนุกเพลิดเพลินกับการเรียนรู้ สุขใจที่ประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ เป็นต้น

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำสาระการเรียนรู้และการนำไปสู่การปฏิบัติ (สำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา.2547: 19-21)

3.1 การอบรมครูสอนพระพุทธศาสนาทุกคนทุกชั้นเรียนสำหรับโรงเรียนจำนวน 32,500 แห่ง จะต้องใช้งบประมาณมากและระยะเวลาใน ช่วงแรกของการใช้หลักสูตร จึงยังไม่สามารถอบรมให้ได้ทั้งหมดพร้อมกัน ต้องทยอยให้การอบรมโรงเรียน 1 คน เพื่อไปขยายผลในโรงเรียนของตัวเองก่อน

นอกจากนั้น การถวายการอบรมพระสงฆ์ การอบรมครู และผู้บริหารเกี่ยวกับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนายังไม่ทั่วถึง รวมทั้งการไม่ได้รับความสนใจและเอาใจใส่อย่างจริงจังของครูผู้บริหารบางส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ทำให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรใหม่ยังไม่ถึงสถานศึกษาโดยทั่วถึงแท้จริง

3.2 ครูผู้สอนไม่ได้รับเอกสารที่เกี่ยวกับหลักสูตรและสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยทั่วถึง ในเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาบางแห่งครูที่ผ่านการอบรมการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 ไม่สามารถที่จะเผยแพร่และขยายผลการอบรมได้ เนื่องจากผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญและไม่ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการขยายผล

3.3 การเรียนการสอนในโรงเรียนมุ่งเน้นการรู้หนังสือ และรู้อาชีพ โดยให้เวลาในการจัดกิจกรรมกับทั้งสองเรื่องมากกว่าการฝึกฝนให้เป็นคนที่มีความสำนึก ความตระหนัก เพื่อการเป็นคนดีของสังคม

3.4 เนื้อหาสาระในวิชาพระพุทธศาสนามีมาก ทำให้ครูมุ่งสอนเนื้อหาให้ครบตามที่หลักสูตรกำหนด อีกทั้งเนื้อหาในบางเรื่องครูที่เป็นฆราวาสยังมีความเข้าใจไม่เพียงพอที่จะสอนเด็กได้อย่างถูกต้อง เหมือนพระสงฆ์ การมุ่งสอนเนื้อหาสาระทำให้เด็กสามารถใช้หลักธรรมไปปฏิบัติและดำเนินชีวิตเพื่อเป็นคนดีของสังคมได้น้อยลง

3.5 วิธีการจัดการเรียนการสอนของครูมักเน้นการนำสาระไปสู่ผู้เรียนมากกว่าเน้นกระบวนการหรือกิจกรรมซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเข้าใจสาระที่สอดคล้อง

กับการดำเนินชีวิต และนำไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันได้จริง เพราะศาสนาเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตตลอดเวลา

3.6 โรงเรียนยังเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการสอนพระพุทธศาสนาบ่อยเกินไป ส่วนใหญ่จะเป็นการนิมนต์ไปเพื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือประเพณีบางอย่างเป็นครั้งคราว เช่น การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ วันเข้าพรรษา วันไหว้ครู หรือไปให้การอบรมเป็นครั้งคราว หรือเพียง 1-2 ชั่วโมง/สัปดาห์ ไม่ใช่การเรียนรู้พระพุทธศาสนาสภาพการณ์และผู้ที่มีความรู้จริง โดยนำเด็กเข้าไปเรียนรู้ในวัด เพื่อให้เด็กรู้จักและคุ้นเคยกับวัดและพระสงฆ์ นอกจากนั้นพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถพอที่จะช่วยถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียนในระบบได้อย่างแท้จริงยังมีไม่เพียงพอ

3.7 โรงเรียนไม่เปิดโอกาสให้วัดเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาเพื่อระดมทรัพยากรของวัดอันได้แก่ ที่ดิน อาคารสถานที่ บุคลากร และงบประมาณมาใช้จัดการศึกษา เพื่อใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกัน ขณะที่วัดบางแห่งยังไม่พร้อม และไม่เปิดตัวเข้าไปร่วมจัดการศึกษากับโรงเรียน แม้เฉพาะในวิชาพระพุทธศาสนาก็ตาม

ปัญหาการนำหลักสูตรไปใช้ (อภินันท์ บุญช่วย, 2537: 187-189)

สำหรับหลักสูตรประถมศึกษา ฉบับพุทธศักราช 2521 ดร.ก่อ สวัสดิพานิชย์ กล่าวว่า เป็นหลักสูตรที่ได้ร่างมาอย่างดี และเป็นหลักสูตรที่ได้มีการร่างขึ้นมา เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคนซึ่งเป็นหลักการสำคัญ เมื่อวิเคราะห์รายละเอียดแล้ว ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวหลักสูตร แต่อยู่ที่การนำหลักสูตรไปใช้ การแปลความหมายหลักสูตร และกระบวนการหลักสูตร ดังนั้น ปัญหาการนำหลักสูตรไปใช้พอสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ ดังนี้

1.1 ปัญหาที่มาจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเอง กล่าวคือ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรกำหนดไว้ค่อนข้างสูง โรงเรียนขนาดใหญ่ และโรงเรียนในเมืองที่มีความพร้อมด้านทรัพยากรส่วนมากจะทำได้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้แต่โรงเรียนขนาดเล็กและโรงเรียนที่อยู่ในเขตทุรกันดาร ตลอดจนโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนที่มีฐานะต่ำจะมีความเหลื่อมล้ำและมีปัญหาในการปฏิบัติให้ได้ตามจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนดไว้

1.2 จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีมากเกินไปถึง 31 ข้อทำให้การนำไปใช้ไม่ได้ผลในการปฏิบัติเพราะครูจำ และนำไปสอนไม่ได้ทั้งหมด หากจุดหมายมีน้อยลง และได้จัดลำดับ ความสำคัญของจุดมุ่งหมายเพื่อให้ครูได้สามารถนำไปสอน และปฏิบัติได้จริงจิง ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมาก

1.3 ในเรื่องเทคนิคและวิธีการเรียนการสอนต่าง ๆ ได้มีการกำหนดไว้ในแผนการสอนซึ่งเขียนไว้ดีมาก หากจะทำให้เกิดผลตามแผนการสอน ครูจะต้องต้องมีภาระหนักขึ้นถึง 3 เท่า ถ้าไม่มีระบบการนิเทศ และการกำกับดูแลอย่างดีจะไม่ได้ผล ครูจึงกลับไปใช้วิธีสอนแบบเดิม หรือไม่ปฏิบัติตามแผนการสอนเลย ในจุดนี้ถ้าศึกษานิเทศก์ และ โดยเฉพาะผู้บริหาร โรงเรียนจะคอยให้ความช่วยเหลือ ดูแล ติดตามการเรียนการสอนของครูอย่างสม่ำเสมอ คงจะช่วยให้ปัญหาบรรเทาเบาบางลงได้บ้าง จะเห็นได้ว่า โรงเรียนใดที่มีผลงานทางด้านงานวิชาการเป็นที่ยอมรับ มักจะมีผู้บริหารที่เอาจริงเอาจัง เอาใจใส่ต่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ ดังที่ ดร. ก่อ สวัสดิพานิชย์ กล่าวว่า การบริหารจะได้ผล ผู้บริหารจะต้องอยู่ในโรงเรียน จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีภาระอื่นที่จะทำมาก ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่โรงเรียนก็เลยไม่ได้บริหาร ซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนจึงควรอยู่ประจำโรงเรียน เพื่อบริหารหลักสูตร จุดเหล่านี้เป็นจุดที่น่าคิด ชี้ให้เห็นว่า เพราะเหตุใดเราจึงไม่สามารถปรับปรุงการศึกษาได้

1.4 การจัดการศึกษาในระดับประถมนี้ได้ระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2521 ไว้ว่า "...ให้นักเรียนมีความสามารถประกอบอาชีพตามสมควรแก่วัย และความสามารถได้..." จุดมุ่งหมายนี้ต้องการให้นักเรียนนำความรู้ และทักษะที่ได้ไปประกอบอาชีพ ในทางปฏิบัติยังไม่มี การเอาจริงเอาจังเท่าที่ควร โรงเรียนเองก็ไม่มีสภาพเป็นหน่วยผลิตจึงไม่สอดคล้องกับชีวิตจริงอีกประการหนึ่ง โรงเรียนมักจะกำหนดให้นักเรียนมีอาชีพบางอย่างตามความพร้อมของโรงเรียนแต่นักเรียนอาจไม่ชอบ หรือไม่ถนัดในอาชีพเหล่านั้น ประกอบกับนักเรียนประถมศึกษา อายุ 6-12 ปี ยังเป็นเด็กเล็กมาก เมื่อจบหลักสูตรประถมศึกษาแล้ว ยังออกไปประกอบอาชีพทันทีที่ไม่ได้ ควรได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาให้เป็นคนมีสติปัญญา คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น รวมทั้งมีคุณธรรม โรงเรียนควรปลูกฝังความสำนึกว่าทุกคนต้องประกอบอาชีพ เพื่อเลี้ยงตนเอง สร้างความสำนึกในความสำคัญของงานอาชีพ และทัศนคติที่ดีต่องานอาชีพเสียก่อน แล้วแนะนำให้เด็กได้รู้จักงานต่าง ๆ ที่มีอยู่หลากหลาย พร้อมกับสอนให้นักเรียนได้รู้เรื่องอาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เขาได้ตัดสินใจได้ว่า ชอบหรือไม่ชอบอะไรให้นักเรียนตระหนักในเรื่องอาชีพ ถ้าจะให้บรรลุถึงตรงนี้ โรงเรียนจะต้องจัดให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยขอความร่วมมือจากบ้านและสถานประกอบการ ในชุมชน เพื่อการฝึกหัดอาชีพให้กับเด็กต่อไป

1.5 การวัดผลและประเมินผลตามหลักสูตรปัญหาที่มีอยู่ คือ หลักการ และวิธีการค่อนข้างยุ่งยาก ทำให้ครูไม่เข้าใจ นอกจากนั้น การวัดและประเมินผลการเรียนตามหลักสูตร จะเน้นหนักไปทางด้านความรู้มากกว่าคุณธรรม และทักษะต่าง ๆ การสอนยังมีลักษณะเป็นการสอนเพื่อแข่งขัน และเน้นทางด้านผลสัมฤทธิ์มากกว่าจะวัด เพื่อปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอน เนื่องจากครูผู้สอนเป็นผู้ประเมินผลเองตามจุดประสงค์การเรียนรู้ ทางด้านความรู้จึงไม่มีปัญหา แต่เครื่องมือวัดผลที่ครูสร้างขึ้นเอง อาจไม่มีคุณภาพพอ โดยเฉพาะทางด้านคุณธรรม และทักษะต่าง ๆ ในเรื่องนี้ทางกรมวิชาการอาจจะผลิตเครื่องมือวัด และประเมินผลพร้อมทั้งคู่มือการใช้ในการวัดและประเมินทางด้านคุณธรรม และทักษะต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ครูพัฒนาเด็กให้เกิดศักยภาพในการเรียนรู้มากขึ้น

อีกประการหนึ่ง การวัดผลโดยการใช้ข้อสอบแบบปรนัยที่มีลักษณะเป็นแบบเลือกคำตอบที่ใช้ในโรงเรียนทั่วไปนั้น ทำให้ทักษะต่าง ๆ ของผู้เรียนขาดหายไป ข้อสอบปรนัยไม่อาจตรวจสอบหรือวัดความสามารถ และทักษะกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล รวมทั้งความเป็นคนดีของนักเรียน ได้อย่างแท้จริง

การจะวัดผลโดยใช้ข้อสอบแบบปรนัยนั้น ตัวข้อสอบควรมีคุณภาพ ดังนั้น จึงควรมีการอบรมให้ครูมีความรู้เรื่องการสร้างเครื่องมือทดสอบ รวมทั้งควรมีการพัฒนาคุณภาพของข้อสอบให้มีมาตรฐานยิ่งขึ้น

นอกจากปัญหาการนำหลักสูตรไปใช้ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ยังมีปัญหาการใช้หลักสูตรในแง่มุมอื่น ๆ อีกเช่น

1. เนื้อหาของหลักสูตรมาก คาบเวลาเรียนมีน้อย
2. การบูรณาการการสอนยังไม่ได้ผลและสับสน
3. สื่อการเรียนการสอน โดยเฉพาะแผนการสอนดี แต่ปฏิบัติได้ไม่สมบูรณ์ เพราะเนื้อหามากเกินไป และแผนการสอนบางแผนไม่สอดคล้องกับหลักสูตร
4. ระเบียบการวัดผล จุดประสงค์การเรียนรู้ และเครื่องมือวัดผลเสนอแนะไว้ดี แต่ยังยากในการปฏิบัติ
5. การขาดแคลนเอกสารประกอบหลักสูตร เช่น หนังสืออ่านเพิ่มเติม หนังสือค้นคว้าและวัสดุฝึกปฏิบัติ บางโรงเรียนมีเอกสารหลักสูตร พร้อมแต่ครูไม่ใช้เอกสารหลักสูตรประกอบการสอน
6. การขาดครูที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เช่น ขาดครูที่มีความสามารถเฉพาะวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ปัญหาจากตัวครูผู้สอน

ปัญหาการบริหารงานวิชาการ บางครั้งเกิดจากตัวผู้สอนเอง ปัญหาจากตัวครูผู้สอนนี้ ผู้บริหารจำเป็นต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะครูเป็นผู้ที่จะทำให้งานวิชาการนั้นดำเนินไปได้ราบรื่นดีเพียงใด ปัญหาที่เกิดจากตัวครูผู้สอน พอสรุปได้ดังนี้

3.1 ครูไม่เข้าใจการเรียนการสอนตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ซึ่งต้องใช้วิธีสอนที่หลากหลาย ครูเป็นจำนวนมากที่มีรูปแบบ (Style) การสอนเพียงแบบเดียว และผู้เรียนจะต้องเรียนตามครูที่สอน ทั้ง ๆ ที่ผู้เรียนแต่ละคน ก็มีรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน หากครูเข้าใจเรื่องรูปแบบการสอนของครู และรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนแล้ว เชื่อแน่ว่าจะทำให้บรรยากาศแห่งการเรียนรู้ดีขึ้น ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ที่สมบูรณ์ และทันสมัยเสมอ

3.2 ครูมุ่งสอนในลักษณะกลุ่มใหญ่ ไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทำให้เด็กอ่อนหรือเรียนไม่ทันเพื่อน มีปัญหาและการสอนซ่อมเสริม ก็ยังไม่เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ เช่น ให้เด็กใช้เวลาเรียนเพิ่มขึ้น เพื่อการนี้เป็นเหตุให้ทั้งครูและเด็กต้องแบกภาระหนัก ครูไม่มีเวลาเป็นของตนเอง และไม่มีเวลาเตรียมการสอน เด็กก็ไม่ได้ใช้เวลาไปเพื่อพัฒนาตนเองในด้านอื่น

3.3 ครูไม่ได้สอนวิชาที่ตนเองเรียนมา ทำให้การเรียนการสอนขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรจัดให้มีการอบรมความรู้ และทักษะแก่ครู เพื่อที่จะได้นำไปปรับปรุงการสอนให้ดียิ่งขึ้น

3.4 ครูไม่ได้มุ่งที่กระบวนการหาความรู้ ยังใช้วิธีการสอนแบบเดิม ไม่มีการเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะการสอนคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ผู้บริหารโรงเรียนควรจัดให้มีการอบรมครู เพื่อให้ทราบเทคนิค วิธีการสอนต่าง ๆ ให้ทันสมัย สอนให้เด็กวิเคราะห์ว่าอะไรคืออะไร ไม่ใช่ อะไรผิด อะไรถูก ฝึกให้ผู้เรียนคิด และวิเคราะห์ห้อย่างมีระบบ เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาชีวิตได้

นอกจากนั้น ยังมีปัญหาที่เกิดจากตัวครูผู้สอนแยกเป็นข้อย่อย ๆ ได้อีก ดังต่อไปนี้

1. ครูยังขาดความรับผิดชอบในงานที่สอน
2. ครูขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
3. ครูไม่ใฝ่หาความรู้
4. ครูไม่กระตือรือร้นที่จะปรับปรุงตนเอง

5. ครูมีปัญหาส่วนตัวมาก เช่น มีหนี้สิน เรื่องชู้สาว
6. ครูไม่พยายามทำความเข้าใจหลักสูตรใหม่
7. ครูขาดความรู้ในหลักการสอน และการประเมินผล
8. ครูสอนได้เฉพาะวิชาเอกวิชาเดียว
9. ครูทำหน้าที่หลายอย่าง เพราะมีงานกิจกรรม หรือ โครงการของหน่วยงานอื่นแทรกซ้อนเข้ามา ทำให้ครูทำการสอนไม่เต็มที่
10. ครูไม่ใช่สื่อการสอน
11. ครูไม่สอนวิชาที่ตัวเองเรียนมา ทำให้ขาดประสิทธิภาพ

ในส่วนที่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตัวครูนั่น ผู้บริหารคงต้องให้การเอาใจใส่ ลำพังด้านความรู้ความสามารถ และทักษะต่าง ๆ ผู้บริหารสามารถช่วยได้โดยการนิเทศการเรียนการสอน หรือให้ศึกษานิเทศก์ ช่วยจัดอบรมในด้านต่าง ๆ ให้ นอกจากนั้น ผู้บริหารควรช่วยจัดหาเอกสารประกอบหลักสูตรให้เพียงพอ และกระตุ้นให้ครูได้ศึกษาเอกสารนั้น ๆ รวมทั้งประชุมชี้แจงให้ครูเห็นความสำคัญของการเรียนการสอน แต่ถ้าหากเกิดจากทัศนคติที่ไม่รักในอาชีพ ก็คงจะใช้เวลามากในการ สอดแทรกความรู้สึที่ดีต่อการทำงานของครู สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ผู้บริหารโรงเรียนต้องทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีของครูทุกด้านด้วย

องค์ประกอบชี้คุณภาพ: การใช้สื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้

1. ครูมีความพยายามหรือดำเนินการอยู่เสมอในการเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองเสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ ซึ่งจะส่งเสริม ท้าทายให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ได้มากและสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรมกรเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือสื่อจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ก็ เป็นไปได้
2. ครูได้นิมนต์พระสงฆ์ หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียน ได้เรียนรู้ในลักษณะสม่ำเสมอและหลากหลายลักษณะ ก็จะส่งเสริมให้เกิดความน่าสนใจในการเรียนรู้
3. โรงเรียนจัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนและจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนไปเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบชี้คุณภาพ : การวัดประเมินผล

ดำเนินการวัดและประเมินผลตามสภาพจริงโดยใช้วิธีหลากหลายเหมาะสมและมีจุดเน้นที่จะพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่องโดยการวัดและประเมินผล สามารถทำได้ครอบคลุม

- ด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย)
- ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล)
- ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต)
- ด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งรวมเป็นภavana 4 (พัฒนากาย ศีล จิต ปัญญา) ซึ่งข้อมูลจากการวัดประเมินผลที่เหมาะสม รอบคอบจะช่วยให้การพัฒนาต่อเนื่อง

ข. การเตรียมกิจการนักเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548) ได้เสนอความมุ่งหมายในการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ตามแนววิถีพุทธ แบ่งเป็นกิจกรรม 2 ประเภท คือ

1. กิจกรรมพื้นฐานชีวิตประจำวัน เพื่อฝึกอบรมให้เกิดการกินอยู่ ดู ฟัง เป็น (รู้เข้าใจ เหตุผลและได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ ตามหลักไตรสิกขา) และส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษา พัฒนาสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

2. กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต อีกทั้งเพื่อส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 41-47) กล่าวว่า กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา กิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนคือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน

หลักคิด

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธคือ กระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ คู่ พึ่ง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อมและภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของ โรงเรียนวิถิพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์
3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น

- พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามากะ
- ประกวดมรยาทชาวพุทธ
- กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา)
- กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา
- เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา
- บรรพชาสามเณรฤดูร้อน ฯลฯ

2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น

2.1 กิจกรรมหน้าเสาธง

- กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)
- กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบนิ่ง (สมาธิ)
- กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท

- กิจกรรมนั่งไหว้พระ (ในแถวหน้าเสาธง)
- กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน ฯลฯ

2.2 กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

- กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร
- กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร
- กิจกรรมรับประทานอาหารเช้าอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
- กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร
- กิจกรรมนั่งสมาธิ 1 นาที ก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน) ฯลฯ

2.3 กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

- กิจกรรมไว้พระสวดมนต์
- กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ
- กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ ฯลฯ

2.4 กิจกรรมประจำสัปดาห์

- กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์
- กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษา กำหนด) ฯลฯ

กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมีบูชา ดังนี้

1. กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา สถานศึกษา ผู้ปกครองและชุมชนร่วมกิจกรรม ดังเช่น
 - ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา
 - ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)
 - เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา

2. หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา
3. สถานศึกษาจัดบรรยายภาควิชาสำคัญทางศาสนาโดยระดับชั้นทิวสีเหลือง เขียวธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย) ฯลฯ
4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น
 - กิจกรรมไขปัญหาธรรม
 - กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
 - กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี
 - กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
 - กิจกรรมอาสาทิวสีพิเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม)
 - กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม
 - กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม)
 - กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา
 - กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา
 - กิจกรรมสมาทานศีลในวันพระ
 - กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ
 - กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจาอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา
 - กิจกรรมต้นไม้อธิษฐาน
 - กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน
 - กิจกรรมอบรมธรรมะ 5 นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง) ฯลฯ

การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวของ พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต ที่ว่า “การศึกษาที่เริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น”

ดังที่ธงชัย สันติวงษ์ (2536: 113) ได้กล่าวว่า “การวางแผนเป็นกระบวนการตัดสินใจซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติงานและจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับหน้าที่งานบริหารอื่น ๆ คือ การจัดองค์การ

และการควบคุม การวางแผนจึงควรเน้นที่กิจกรรมขององค์การที่สำคัญที่สุดเพราะมีผลกระทบอย่างมากในการบรรลุถึงวัตถุประสงค์”

ก. การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสมและมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาใดรศึกษาให้มากที่สุดทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงรู้ “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ในชีวิตประจำวัน

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 48-51) กล่าวว่า การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ มีดังนี้

หลักการ

จากความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และแนวทางในการจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด สามารถสรุปเป็นหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถีพุทธได้ดังนี้

1. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
2. ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น
3. ใกล้ชิดกับชุมชน
4. สะอาด มีระเบียบ
5. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
6. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด

โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอน เน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศเช่น (1) ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐานเมื่อมีพระชนมายุ 7 พรรษา ได้ค้นคว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบ (2) ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร (3) เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่น ๆ (4) ทรงกำหนดเรื่องความสะอาดความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วย เสนาสนวัตรและเสนาสนขันธกะ (5) ทรงแสดงภาวะที่เอื้อ เกื้อกูล เหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม ซึ่งประมวลกันได้ 7 ประการ คือ สัปปายะ 7

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2537 – 2550 โรงเรียนในอุดมคติ ได้กำหนดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุขคือ มุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดสถานศึกษาให้มีความร่มรื่น มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่นา ไร่ฝุ่น ไร่กล้วย ปลูกกล้วยและไม่มีมุมอับ

หลักทำในการจัดสภาพกายภาพ

โรงเรียนวิถิพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่นสวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลายสบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือ มีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรมประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็นระเบียบ และเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรมเพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนาทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้ นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียนมีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียนและชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิดชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถิพุทธจะต้องเกิดจากความร่วมมือ ร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักความสามัคคี และความรับผิดชอบ

การจัดสภาพแวดล้อมอย่างมีคุณภาพตามแบบวิถิพุทธ ดังเช่น

1. โรงเรียนมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน โดยจัดประดิษฐานไว้อย่างเหมาะสม ที่ส่งเสริมให้นักเรียนเห็น และแสดงความเคารพได้โดยง่าย เพื่อให้เกิดการระลึกในพระรัตนตรัยหรือพระพุทธเจ้าได้มากยิ่งขึ้น

2. ในบริเวณ โรงเรียนโดยทั่วไป มีการปิดป้ายข้อธรรม คำขวัญ หรือข้อความส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ในจำนวนมากพอและรูปแบบน่าสนใจพอที่จะทำให้ นักเรียนสนใจที่จะอ่านและเรียนรู้อยู่เสมอ

3. สภาพแวดล้อมโรงเรียนจัดให้สะอาด ปลอดภัย มีบรรยากาศร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ดูเรียบง่ายที่จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความสุข สงบเย็น

4. บริเวณโรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนรับรู้กระตุ้นให้ต้องการเสพสิ่งเสพติดและอบายมุข และสิ่งมอมเมาต่าง ๆ เช่น ปฏิทินภาพลามก และการโฆษณาสิ่งเสพติดสื่อหนังสือลามกต่าง ๆ ขวดเหล้า เบียร์ที่ดั่งโจว และที่เป็นขยะ เป็นต้น

สนิท ศรีสำแดง (2547: 26) กล่าวว่า อิทธิพลสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีผลต่อผู้เรียน มี 3 ด้าน

1) ภาษา การรู้ความหมายของคำแควมรู้สึกอันเกิดขึ้นเมื่อเห็นหรือได้ยินคำนั้น เป็นอิทธิพลทางสังคมที่ถูกต่อยาลงไปในตัวผู้เรียน

2) ลักษณะ หรือแบบแผนความประพฤติ ท่าทีที่จัดการกับสถานการณ์จะดำเนินไปตามระเบียบของสังคม

3) รสนิยม และความซาบซึ้ง สิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นพลังที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่สำคัญ สถาบันการศึกษาจึงจำเป็นต้องจัดสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้แก่ผู้เรียนสถาบันไม่ควรให้แบบอย่างที่ไม่ดี สังคมปัจจุบันไม่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ความต้องการและความหวังไปสู่ผู้เรียนโดยตรงได้ต้องฝากไว้กับกระบวนการการศึกษา

ง. การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548) ได้เสนอแนะให้ผ่านการเตรียมการ การมอบหมาย การรับผิดชอบของบุคลากร ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมหรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

หลักการจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์แบบวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ที่มีคุณภาพมีดังนี้

1. โรงเรียนส่งเสริมความสัมพันธ์ให้บุคลากรและผู้เกี่ยวข้องมีการปฏิบัติต่อกันแบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม มีเมตตาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน ครูต่อผู้ปกครอง ซึ่งช่วยให้มีความสุขใจ ในการอยู่ร่วมกันทำงานร่วมกัน

2. โรงเรียนจัดบรรยากาศส่งเสริมโดยรวม ให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เสริมสร้างคุณลักษณะของการใฝ่รู้ ใฝ่เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์ เช่นการจัดกิจกรรมที่นอกเหนือจากการเรียนปกติ อาทิ วางทูกงานอ่านทุกคนหลังอาหารกลางวัน เป็นต้น

3. โรงเรียนส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น โดยอาจมีกิจกรรมที่หลากหลายในการกระตุ้นส่งเสริม เช่น กิจกรรมต้นแบบความดี กิจกรรมกระตุ้นที่เป็นตัวอย่างน้อย เป็นต้น

4. โรงเรียนส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดีเป็นประจำ จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ ผู้ทำความดี การมอบรางวัล หรือการยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ

4.3 การดำเนินการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา

การพัฒนาบุคลากร

นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์ (2549: 53) ได้กล่าวว่า “การพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เจริญงอกงาม”

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548) ได้เสนอจุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรและกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ คู่ พังเป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหนักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหาร จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากร ได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมในโรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบและขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (อ้างถึงใน สุมณ อมรวิวัฒน์, 2542: 7) ได้อธิบายว่า ดำเนินชีวิตได้ด้วยการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจและปัญญา เมื่อจะพัฒนาคนต้องพัฒนา 3 ด้าน คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา

สุมณ อมรวิวัฒน์ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนามนุษย์ต้องพัฒนารูปกับนามไปพร้อม ๆ กัน ส่วนที่เป็นรูปนั้นอธิบายได้ว่า หมายถึง ร่างกาย พฤติกรรมและการทำงานของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายด้วย ในส่วนที่เป็นนามอธิบายได้ว่า หมายถึง อารมณ์สุข ทุกข์ หรือ วางเฉย หมายถึง กำหนดได้ จำได้ว่า สิ่งนั้นสิ่งนี้ คือ อะไร หมายถึง คุณภาพจิตที่คิดปรุงแต่งในทางดี ทางชั่ว หรือ เป็นกลาง ๆ และหมายถึงสภาวะที่รับรู้ทางสัมผัส คือ ตาเห็นรูป หู ได้ยินเสียง จมูก ได้กลิ่น ลิ้น ได้สัมผัส ภายได้สัมผัส และการรับรู้ทางใจ การพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้นจึงมีลักษณะบูรณาการต้องได้รับการหล่อเลี้ยง บำรุงและส่งเสริมไปพร้อมกันทั้งหมดอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน กล่าวคือ ทางด้านร่างกาย นั้นต้องยึดหลักศีลในการควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ และยึดหลักความพอเหมาะพอดี ทางด้านจิตใจ ต้องยึดหลักของสมาธิ ศีล ในการบริหารจิตให้ลลอคกุศล มีความบริสุทธิ์แจ่มใส ทางด้านปัญญา ยึดหลักของความรู้คิดมีเหตุผลเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ มุ่งสู่อิสรภาพอันสมบูรณ์ นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังวางหลักการทางด้านสังคมให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติโดยยึดหลักของวิชาและกรุณา

สนิท ศรีสำแดง (2547: 73-75) กล่าวว่า การศึกษาคือ การพัฒนา การศึกษาตามแนวพุทธจะต้องผลิตคนให้เป็นคนรังเกียจชั่ว กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ มองเห็นความน่ากลัวในความคิดเพียงเล็กน้อยถ้าเริ่มต้นตรงนี้ไม่ได้การศึกษาก็สูญเปล่า

หลักการ (ปาฏิโมกข์) ได้แก่อข้อห้ามต่าง ๆ ไม่ว่าจะกฎหมายหรือกติกาของกลุ่ม ของสถาบัน ต้องเคารพอย่างเคร่งครัด

อาจารย์ หมายถึง จรรยา มารยาทที่ดีงาม ไม่ละเลย เรื่องกิริยา มารยาท ตามจารีตของสังคมนั้น ๆ

โคจร ที่ที่เกี่ยวข้องไป ต้องรู้ว่า ที่ใดควรไป ควรเข้า ไม่ควรเข้า เช่น บาร์ สถานการพนัน อบายบถนวด ถือเป็นอโคจร (ที่ไม่ควรไป)

การพัฒนาจะต้องมีขั้นตอน

การพัฒนาผู้เรียนตามแนวพุทธ จะต้องค่อย ๆ ให้ผู้เรียนก้าวหน้าติดต่อกันไปจนถึงขั้นสูงสุด ขั้นตอนในการพัฒนามี 5 ขั้น คือ

1. ทรงแนะนำให้ผู้เรียนเป็นผู้มีศึล ตำรวมในพระปาฏิโมกข์สมบูรณ์ ด้วยอาจาระ และ โจร เห็นความน่ากลัวในโทษสักว่าเล็กน้อย สมาทาน (รับ) ศึษาในสิกขาบททั้งหลาย
2. เมื่อผู้เรียนมีความรู้และปฏิบัติได้ตามข้อแรกแล้วทรงแนะนำให้สูงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง คือ การตำรวมอินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่รับอารมณ์โดยการรวถือ หรือแยกถือ แต่ให้ พิจารณารับ โดยการรู้เท่าทันถึงขั้นข่ม อภิขมา (ความยินดี) และความโทมนัส (ความยินดีร้าย) ได้
3. เมื่อผู้เรียนผ่านขั้นที่สองได้แล้ว ทรงแนะนำให้สูงขึ้น ไปอีกชั้นหนึ่ง คือให้รู้จักในการ กิน กิน โดยใช้ปัญญาพิจารณาอย่างแยกคาย ไม่บริโภคด้วยความสนุกสนานมัวเมา หรือประดับ ตกแต่งให้ผิวพรรณเปล่งปลั่ง อ้วนพี แต่บริโภคเพื่อชีวิตดำรงอยู่ได้
4. เมื่อปฏิบัติผ่านขั้นที่สามแล้ว ทรงแนะนำให้สูงขึ้น ไปอีก คือ ให้มีสติสัมปชัญญะ
5. เมื่อผู้เรียนผ่านขั้นที่สี่ได้แล้ว ทรงแนะนำให้สูงขึ้น ไปอีกคือ ให้พอใจอยู่ในเสนาสนะอัน สัจด์ เช่น ตามโคนไม้ ในป่าตามภูเขา ให้นั่งสมาธิเพื่อกำจัดนิวรรณ์ จนบรรลุมานที่ 1, 2, 3, 4, จน บรรลุมุติ หลุดพ้นจากกิเลส

สรุปการพัฒนาบุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักไตรสิกขา คือ การที่บุคคลได้รับการฝึกอบรมให้ ละเว้นความชั่ว(ศีล) ทำความดีให้ถึงพร้อม (สมาธิ) และฝึกหัดอบรมจิตให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ (ปัญญา)

ทิสนา แชมณี และคณะ (2535) ได้กล่าววว่า กระบวนการพัฒนาปัญญา พระพุทธศาสนายึด หลักของการสร้างศรัทธาขึ้นเกิดจากองค์ประกอบภายนอก 3 ประการ (ปร โค โฆชะ) ได้แก่

1. บุคคลผู้สั่งสอนอบรม มีความรัก เข้าใจ ให้ความเอาใจใส่ใกล้ชิด
2. บุคคลผู้สั่งสอนอบรมมีความรู้
3. บุคคลผู้สั่งสอนอบรม สามารถเร้าความสนใจให้ผู้เรียน ใฝ่รู้ใฝ่เรียน บรรยาภาสและ สภาพแวดล้อม ช่วยสร้างความสัมพันธ์ สร้างอารมณ์ที่แจ่มใสเบิกบานขึ้นนำให้ผู้เรียนเกิดเจตคติที่ดี ในการดำรงชีวิต นอกเหนือไปจากการเรียนรู้อย่างมีหลักการและมีเหตุผล นอกจากปัจจัยภายนอก แล้วยังต้องอาศัยปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ คือ รู้จักคิด โดยแยกคาย ซึ่งหมายถึง การคิดถูก วิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และคิดเร้ากุศล

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถึพุทธ

กระทรวงศึษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึษา, 2548: 48-51) กล่าวถึง แนว ททางการดำเนินงาน การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร โรงเรียนวิถึพุทธ ดังนี้

หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้บรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียน และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น

1. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
2. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
3. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร
4. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จทั้งกิจกรรมรูปธรรม และกิจกรรมพัฒนาจิต
5. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้

นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์ (2549: 53) ได้กล่าวว่า “การพัฒนาคนในหน่วยงานมีวิธีการพัฒนาหลายแบบ ดังนี้

1. ให้ไปศึกษาต่อหาความรู้เพิ่ม
2. ให้ไปประชุม อบรม สัมมนา หรือประชุมปฏิบัติการ
3. ให้ไปค้นคว้า ทดลอง วิจัย
4. ให้ไปทัศนศึกษา เยี่ยมเยือน ดูการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาอื่นหรือเยี่ยมชมเรียนดูการสอนจากครูผู้อาวุโสในโรงเรียนเดียวกัน
5. ให้เขียนบทความ

6. หากตำรา วารสารวิชาการมาอ่านแล้วนำมาเล่าสู่กันฟัง
7. ให้มีการสารัตถการสอนให้ดู
8. ให้ไปฟังอภิปราย ปาฐกถาความรู้ทางวิชาการ
9. ให้ไปฝึกกับผู้เชี่ยวชาญ
10. ให้สมัครเป็นสมาชิกสมาคมวิชาชีพ เพราะ สมาคมอาจจัดการอภิปรายทางวิชาการ

องค์ประกอบบ่งชี้คุณภาพในการพัฒนาบุคลากร

โรงเรียนจัดให้มีกิจกรรมในลักษณะต่าง ๆ เช่น การอบรม สัมมนา การเข้าค่ายปฏิบัติธรรม ฯลฯ ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อมั่นศรัทธาในพุทธศาสนาแก่บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง

ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น

- การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
- จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาอบรมรายสัปดาห์ หรือรายเดือน
- จัดกลุ่มสนทนาธรรม
- จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
- จัดศึกษาคูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่าง ๆ
- ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่าง ๆ ให้ยืม หรือใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ
- ส่งเสริมการถือศีล 5 เป็นวิถีชีวิต
- ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา) ฯลฯ

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถิปุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความคิด

ข้อบ่งชี้ของลักษณะที่ดีของผู้บริหารที่ดี

1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิกอบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
2. มีพรหมวิหาร 4 เป็นธรรมประจำใจ
3. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน
4. มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ครู อาจารย์ บุคลากร

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม
5. มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

ข้อบ่งชี้ของลักษณะที่ดีของครู

1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิกอบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
2. มีพรหมวิหาร 4 มีความเป็นกัลยาณมิตรมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา
3. รู้และเข้าใจหลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (21-23) ได้กล่าวว่าคุณธรรมสำหรับผู้บริหารตามหลักของพุทธศาสนามีหลายประการ ที่กล่าวถึงกันมากที่สุด ได้แก่ พรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุ ฌราวาสธรรม และทศพิธราชธรรม

พรหมวิหาร 4 ประการ ได้แก่

1. เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข
2. กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
3. มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
4. อุเบกขา การวางเฉย ไม่ยินดียินร้าย

สังคหวัตถุ 4 ประการ ได้แก่

1. ทาน ให้ปันสิ่งของแก่คนที่ควรให้
2. ปิยวาจา พูดจาอ่อนหวาน
3. อิตถจริยา ประพฤติในสิ่งที่ประ โยชน์
4. สมานัตตตา วางตัวเหมาะสม เสมอต้นเสมอปลาย

ฌราวาสธรรม 4 ประการ ได้แก่

1. สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน
2. ทมะ การรู้จักข่มจิตของตน
3. ขันติ ความอดทน
4. จาคะ การให้ปันแก่คนที่ควรให้

กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 56-60) กล่าวว่า การ
 เกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ประกอบด้วย

หลักการ

โรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความ
 เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมใน
 วิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด

โรงเรียนวิถีพุทธเพียรพัฒนาตน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของ
 ชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่าง ๆ
 อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน

โรงเรียนวิถีพุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนา
 ภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีพะต่าง ๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม
 ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข

หลักทำ

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความ เป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียน และบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้น โรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะใช้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอและเกื้อกูลสัมพันธ์

1. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่ ฯลฯ
2. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในช่วงโมฆะ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ
3. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครอง และชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในภารกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น
4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม ฯลฯ
5. เปิดศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ
6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่นนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น
7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกันจัดค่ายครอบครัว

8.เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาคอครบถ้วน ฯลฯ

9.ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

10.ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษา และบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

องค์ประกอบบ่งชี้คุณภาพ

โรงเรียนร่วมมือกับผู้ปกครอง วัดและชุมชน หรือเชิญผู้ปกครอง วัด และชุมชน มาร่วมกันพัฒนานักเรียน โดยเน้นการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาและร่วมกันพัฒนาชุมชน เพื่อให้เกิดสาธารณประโยชน์

3.4 การนิเทศดูแลสนับสนุนใกล้ชิด

เป็นงานที่สำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมในการดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตามที่ดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการ อันเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไปหรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

ดั่งที่ สุমন อมรวิวัฒน์ (2543: 154-155) ได้กล่าวถึง การพัฒนาระบบกัลยาณมิตรนิเทศ การสร้างเครือข่ายการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด สร้างสังคมครูให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การดำเนินงานตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาคุณภาพด้านการเรียนการสอนของครูนั้นจำเป็นต้องมีการจัดระบบความรู้เกี่ยวกับหลักและวิธีการสอนที่ดี ซึ่งมีอยู่แล้วมากมายให้เกิดความชัดเจนและเข้าใจตรงกัน และมองเห็นลู่ทางที่จะนำไปปฏิบัติได้ แสวงหาผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนการสอน 5 คณะรวบรวมจัดหมวดหมู่สาระความรู้อย่างเป็นระบบรวม 5 ทฤษฎี คือ

1.1 ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติยวดี บุญชื้อและคณะ

1.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของ รองศาสตราจารย์ ดร. สุมณฑา พรหมบุญและคณะ

1.3 ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด รองศาสตราจารย์ ดร. ทิศนา แคมณีและคณะ

1.4 ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัยทางการฝึกฝน ภาย วาจาใจ ศาสตราจารย์ อำไพ สุจริตกุล และคณะ

ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คณะ ได้จัดดำเนินการค้นคว้ารวบรวมทฤษฎีต่าง ๆ อย่างคึกคักจัดเป็นระบบและเสนอแนะแนวทางที่ชัดเจน ต่อจากนั้นยังมีการจัดทำสื่ออบรมครูอีกด้วย

2. การกำหนดวิธีการเรียนรู้ร่วมกัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้จัดพิมพ์เผยแพร่ ทฤษฎีการเรียนรู้ทั้ง 5 ทฤษฎี และผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คณะ ได้จัดการฝึกอบรมครู ก่อให้เกิดความสนใจและการตื่นตัวที่จะปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนทั่วประเทศ

3. การเผยแพร่องค์ความรู้และสร้างเครือข่าย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กลายเป็นแกนนำในด้านการผลิตและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาและสรรในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ โดยเผยแพร่เอกสารสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ สื่อสารมวลชนและอิเล็กทรอนิกส์ เมื่อครูทั่วประเทศเกิดความสนใจและมีความต้องการที่จะปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพการทำงานของตนมากขึ้น จนเกินกำลังที่คณะผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คณะ จะสนองความต้องการได้ทั่วถึง จึงได้ริเริ่มการใช้ “สื่อมนุษย์” เพื่อสร้างสังคมการเรียนรู้

4. การสร้างเครือข่าย

ศุมน อมรวิวัฒน์ (2543: 155) ได้คิดกระบวนการสรรหา “ครูต้นแบบ” ขึ้นเป็นแม่ข่ายในการสร้างเครือข่ายเผยแพร่กลวิธีสอน เป็นการจุดประกายการพัฒนาตนเองภายใต้ความจำกัดของงบประมาณและเวลา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเงินมิใช่อุปสรรคของการเริ่มต้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้คัดเลือกครูที่มีความสามารถทางการสอน มีความคิดริเริ่มในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นพัฒนาการของผู้เรียนเป็นสำคัญ มีขั้นตอนลึกลับที่ชัดเจนและเป็นผู้นำที่ฉันทะในการเป็นครู การเผยแพร่ความรู้และกลวิธีสอนของครูต้นแบบนี้ใช้วิธีการ กัลยาณมิตรนิเทศ

5. ความเป็นกัลยาณมิตรสร้างสังคมการเรียนรู้

การเผยแพร่ความรู้และกลวิธีในการสอนแบบกัลยาณมิตรนิเทศ มีหลักการดังนี้

5.1 กัลยาณมิตรถือหลัก “ครูช่วยเพื่อนครู”

5.2 การสร้างศรัทธา ความเชื่อต่อวงการวิชาชีพ การสร้างความไว้วางใจยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นการเริ่มต้นที่ดี ก่อให้เกิดฉันทะ ความสนใจใฝ่รู้

5.3 กระบวนการเผยแพร่ถือหลักการร่วมคิดร่วมทำแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่เป็นนิจ

5.4 ครูต้นแบบสามารถสาธิตกลวิธีต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ครูเครือข่ายทดลองทำและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทบทวน พิสูจน์ผล

5.5 มีการประเมินตนเองและการประเมิน โดยเพื่อนร่วมงาน เพื่อการปรับปรุงตลอดกระบวนการ

กระบวนการกัลยาณมิตรนิเทศนี้ได้นำหลักกรรมโพธิ์ศรัทธาที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ การสร้างศรัทธาที่เกื้อหนุนเพื่อก้าวไปสู่ศรัทธาที่เกื้อหนุนปัญญาเพื่อก้าวไปสู่ศรัทธาระดับปฏิบัติการ ครูต้นแบบทุกคนจึงยอมรับคุณค่าของครูเครือข่ายไม่ทำตนเก่งกว่าเหนือกว่า แสดงความปารถนาดี ถือหลักอุปทานิชธรรมคือ หมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ ถ้ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์การสอนอย่างไม่ปิดบัง จนครูเครือข่ายมีกำลังใจเกิดฉันทะที่จะสร้างลีลาการสอนของตนตามความสามารถและความถนัด โดยที่ครูต้นแบบคอยชี้แนะและช่วยเหลือฉันทกัลยาณมิตร

เครือข่ายการปฏิรูปได้เผยแพร่ขยายไปอย่างกว้างขวาง กระทรวงศึกษาธิการได้นำรูปแบบการสร้างสังคมการเรียนรู้นี้ไปใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ หลายสังกัด โดยเรียกว่า ครูแกนนำ และขยายเครือข่ายช่วยพัฒนาครูด้วยกระบวนการกัลยาณมิตรนิเทศ มีการประเมินอย่างเป็นระบบ เป็นการต่อเนื่องขององค์ความรู้และสร้างสังคมการเรียนรู้ในวิชาครู

การนิเทศภายในโรงเรียน

การนิเทศการศึกษาในปัจจุบันมี 2 ลักษณะ คือ

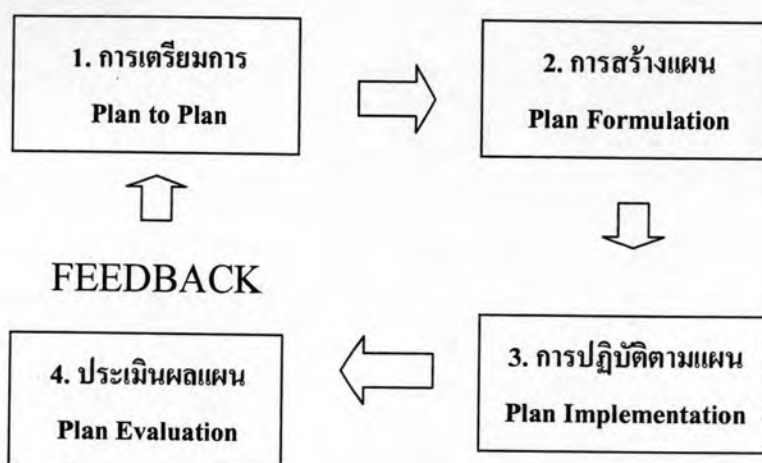
1. การนิเทศภายนอก ซึ่งเป็นการนิเทศที่ทำโดยคณะบุคคลหน่วยงานภายนอกโรงเรียน ได้แก่ หน่วยงานนิเทศก์

2. นิเทศภายในโรงเรียน ซึ่งเป็นการนิเทศที่จัดโดยคณะบุคลากรของโรงเรียน ผู้ทำหน้าที่นิเทศคือ ผู้บริหาร

3.5 การปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของการบริหาร โรงเรียนวิถีพุทธ การที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์กรที่สนับสนุนการปรับปรุง

หรือพัฒนางานให้เป็นอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (นันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และ อุปัญญาธรรม 2 (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ย่อมนะย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

จากหลักการบริหารเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องของเดกซ์ที่สุทพันธุ์ (2538:37-39) ได้เสนอกระบวนการวางแผนด้วยแผนภูมิ ดังนี้คือ

จากแผนภาพที่ 3 ข้างต้นอธิบายได้ดังนี้

1. การเตรียมการ หมายถึง การเตรียมการก่อนการวางแผน ซึ่งกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้
 - นโยบาย และเป้าหมายขององค์กรต้องการอะไร
 - วิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบัน งานในหน้าที่ความรับผิดชอบ ตลอดจนความ

พร้อมในการทำงาน

- วัตถุประสงค์และความต้องการ สอดคล้องกับนโยบายและเป้าหมายขององค์กรหรือไม่
- สภาพแวดล้อมปัจจุบัน และโอกาสเอื้ออำนวยให้มากน้อยเพียงใด
- ผลสำเร็จที่ต้องการภายในระยะเวลาที่กำหนด
- ข้อมูลต่าง ๆ ที่ต้องการ และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแผน มีใครบ้าง

2. การสร้างแผน หมายถึง การกำหนดแผนที่ต้องการให้ชัดเจน พิจารณาประเด็นต่อไปนี้

คือ

- มาตรฐาน หรือคุณภาพที่ต้องปฏิบัติ
- มีทางเลือก หรือกิจกรรมอะไรบ้างที่ต้องปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุตามต้องการ
- อุปสรรค หรือข้อจำกัดที่จะเกิดขึ้น และวิธีการแก้ไขอุปสรรคหรือข้อจำกัดนั้น ๆ

- ตัดสินใจเกี่ยวกับทางเลือกหรือกิจกรรมที่คิดว่าดีที่สุดและเหมาะสมกับสถานการณ์
- กำหนดขั้นตอนของการปฏิบัติงาน
- ทรัพยากรที่ต้องการเพื่อสนับสนุนการทำงานมีอะไรบ้าง
- เขียนเป็นแผนให้ชัดเจน โดยการกำหนดช่วงระยะเวลาเริ่มต้น สิ้นสุดและผู้รับผิดชอบแต่ละ

กิจกรรม

3. การปฏิบัติตามแผน หมายถึง การนำแผนที่สร้างขึ้นไปสู่การปฏิบัติมีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้

- กำหนดคนที่รับผิดชอบในการปฏิบัติและการควบคุมงานในแต่ละส่วน
- ประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามแผน ก่อนที่จะมีการมอบหมายงานให้รับผิดชอบไปปฏิบัติ
- จัดสรรทรัพยากรสนับสนุน การปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและเพียงพอ
- กำหนดรูปแบบความร่วมมือ และการประสานงานกับหน่วยงานอื่น หรือบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับแผน
- การนิเทศงาน ช่วยเหลือแนะนำในการปฏิบัติงาน
- การควบคุมกำกับ และติดตามผลการปฏิบัติงานตามแผน

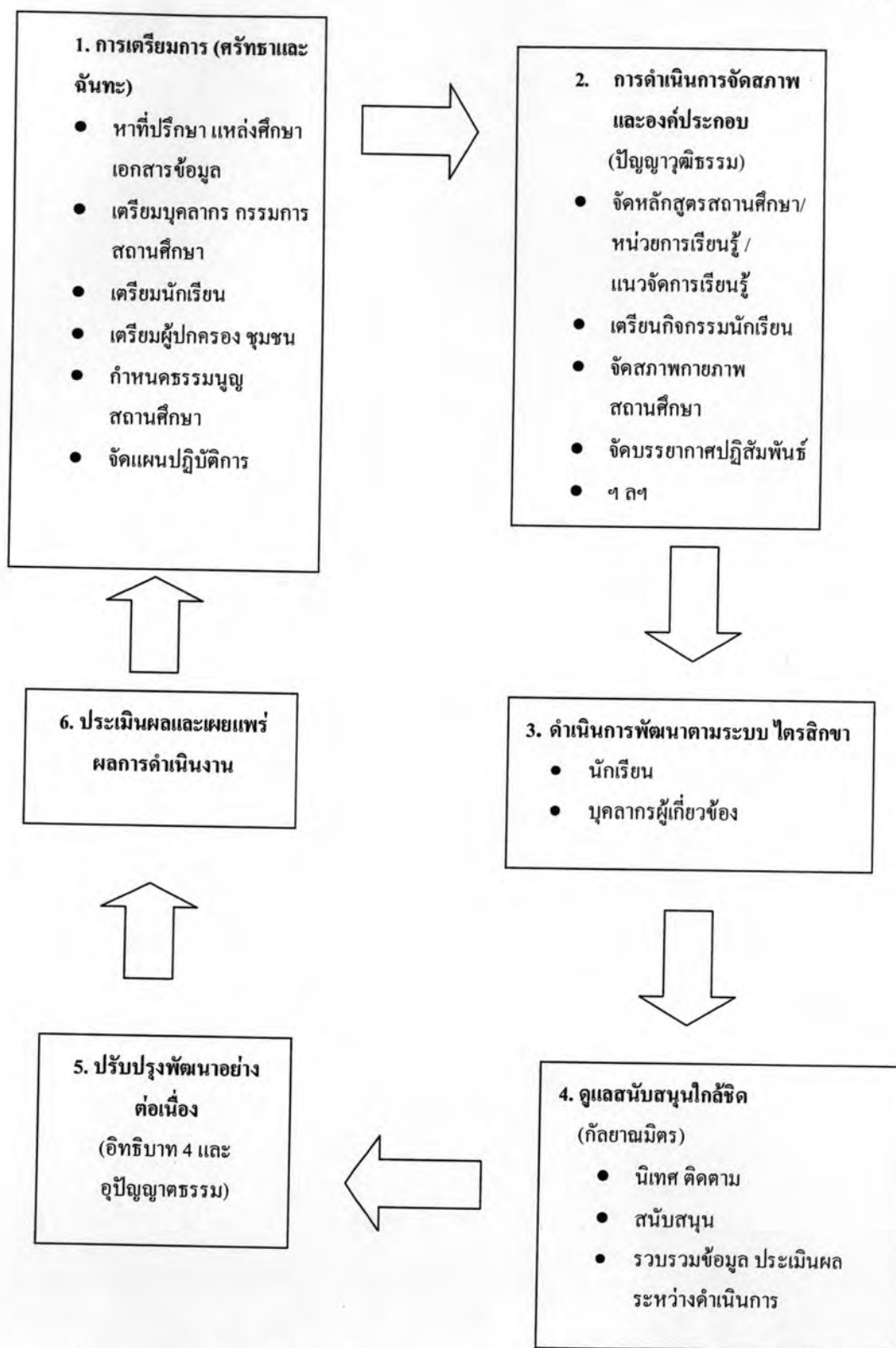
4. การประเมินผลแผน หมายถึง การประเมินผล การปฏิบัติงานได้ว่าบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการหรือไม่ การประเมินผลแผนนี้เป็นการประเมินเพื่อ Feedback กลับไปยังขั้นที่ 1 ของกระบวนการวางแผนนั่นเอง สำหรับกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติมีดังนี้

- ผลการปฏิบัติงานได้ตามที่ต้องการมากน้อยเพียงใด
- ปัญหา และอุปสรรคที่พบ
- ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผน
- สมควรที่จะมีการทบทวนแผนปรับแผนหรือไม่

3.6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมิน จะเน้นข้อมูลที่ชัดเจนที่สามารถนำไปสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการบริหารจัดการ

องค์ประกอบที่ชี้คุณภาพการประเมินผล

โรงเรียนมีการตรวจสอบประเมินผลการดำเนินโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธอย่างชัดเจน โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะด้วยความปรารถนาดีอย่างเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งจะทำให้โรงเรียนมีข้อมูลผลการดำเนินงานที่ดี มีความรอบคอบ เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนางานต่อไป

แผนภาพที่ 4 การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2548: 29)

แผนภาพที่ 5 องค์ประกอบตัวชี้วัดและข้อบ่งชี้คุณภาพ

องค์ประกอบตัวชี้วัดและข้อบ่งชี้คุณภาพ	คำอธิบาย
1. ในวิสัยทัศน์หรือปรัชญา หรือพันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนกลยุทธ์ของ โรงเรียน กำหนดจุดเน้นที่จะพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	1. ในวิสัยทัศน์หรือปรัชญา หรือพันธกิจ เป้าหมาย หรือ ธรรมนูญหรือแผนกลยุทธ์ของโรงเรียน กำหนดจุดเน้นที่จะพัฒนาโรงเรียนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธไว้อย่างชัดเจน
2. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือ คณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธและ บริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดย ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บวร) มีส่วนร่วม	2. โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือ คณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ คณะกรรมการควรประกอบด้วยผู้ปกครองหรือ ชุมชน คณะสงฆ์ และบุคลากรในโรงเรียน โดย ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการกำหนดหรือ คัดเลือกที่ทำให้ได้บุคคลที่ดี ได้รับการยอมรับและ คณะกรรมการที่แต่งตั้งมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง
3. ปลุกฝังศรัทธา สร้างเสริมปัญญาใน พระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและ ผู้เกี่ยวข้อง	3. โรงเรียนจัดให้มีกิจกรรมลักษณะต่าง ๆ เช่น การ อบรมสัมมนา การเข้าค่ายปฏิบัติธรรม ฯลฯ ส่งเสริม ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่นศรัทธาใน พระพุทธศาสนาแก่บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง
4. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด ชุมชน เพื่อพัฒนา ผู้เรียนและชุมชน	4. โรงเรียนร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และ ชุมชน มาร่วมกันพัฒนานักเรียน โดยเน้นการพัฒนาตาม หลักไตรสิกขาและร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิด สาธารณประโยชน์
5. มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง	5. โรงเรียนจัดกิจกรรมหรือมีระบบวิธีการในการ นิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินกิจกรรมตาม โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง เพื่อช่วยให้ การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
6. มีระบบตรวจสอบประเมินผล และ โอกาสให้ มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตร เพื่อการ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง	6. โรงเรียนมีการตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงานโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธอย่างชัดเจน โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะการพัฒนาด้วยความ ปรารถนาดี ซึ่งจะทำให้โรงเรียนมีข้อมูลผลการดำเนินงานที่ ดี ซึ่งจะ ทำให้ โรงเรียนมีข้อมูล ผลการดำเนินงานที่ดี มีความ รอบคอบเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนางานต่อไป

<p>องค์ประกอบย่อยที่ 2 :ระบบหลักสูตร</p> <p>สถานศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> ● มีหลักสูตรสถานศึกษาที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> ● องค์ประกอบของหลักสูตรสถานศึกษา เช่น วิสัยทัศน์ เป้าหมาย หรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนมีจุดเน้น การพัฒนานักเรียนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธและในหน่วยการเรียนรู้ หรือ แผนการจัดการเรียนรู้ของครูส่วนใหญ่ ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ พบได้ว่ามีความพยายามในการบูรณาการหรือสอดแทรกพุทธธรรมในการเรียนรู้
<p>องค์ประกอบย่อยที่ 3 : กายภาพและสิ่งแวดล้อม</p> <p>จัดอย่างรอบคอบ</p> <p>องค์ประกอบย่อยสภาพแวดล้อม</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนที่เหมาะสม 2. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรมจริยธรรมทั่วไปในบริเวณโรงเรียน 3. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้เคียงธรรมชาติ 4. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด 	<ol style="list-style-type: none"> 1. โรงเรียนมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียนโดยจัดประดิษฐานไว้อย่างเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนเห็น และแสดงความเคารพได้โดยง่าย เพื่อให้เกิดการระลึกในพระรัตนตรัยหรือพระพุทธเจ้าได้มาก 2. ในบริเวณโรงเรียนโดยทั่วไป มีการปิดป้ายข้อความ คำขวัญ หรือข้อความส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ในจำนวนมากพอและรูปแบบน่าสนใจพอที่จะทำให้นักเรียนสนใจที่จะอ่านและเรียนรู้อยู่เสมอ 3. สภาพแวดล้อมโรงเรียนจัดให้สะอาด ปลอดภัย มีบรรยากาศร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ดูเรียบง่ายที่จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความสุข สงบเย็น 4. บริเวณโรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนรับรู้กระตุ้นให้ต้องการเสพสิ่งเสพติดและอบายมุข และสิ่งมอมเมาต่าง ๆ เช่น ปฏิทินภาพลามก และการโฆษณาสิ่งเสพติด สื่อหนังสือต่าง ๆ ขวดเหล้า เบียร์ที่ดั่งโจ้ว และที่เป็นขยะ เป็นต้น

4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ไปศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร โรงเรียนวิถิพุทธพบงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธมี 3 เรื่องคือ 1) เรื่อง การศึกษาปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออกเฉียง ผู้วิจัยคือ ฉัฎฐกิตติ ศรีสันต์ (2548) 2) เรื่อง การศึกษาการดำเนินการ โรงเรียนวิถิพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ปีงบประมาณ 2548 โดย นางลักษณีย์ ยุทธสุทธิพงศ์ (2548) 3) ศึกษาการศึกษาสภาพการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถิพุทธในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 1 โดย ฉัฎฐกิตติ ลิ้มเฉลิม (2549)

ฉัฎฐกิตติ ศรีสันต์ (2548) ได้ศึกษาปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออกเฉียง ตามแนวดำเนินงาน 5 ด้าน (1) ด้านกายภาพ/สภาพแวดล้อม (2) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต (3) ด้านการเรียนการสอน (4) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ (5) ด้านการบริหารจัดการ และเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียงจำแนกตามสถานภาพในการดำรงตำแหน่ง ขนาดของโรงเรียน และวุฒิการศึกษา ผลการวิจัยพบว่าปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียง โดยรวมและรายด้าน ทั้ง 5 ด้านพบว่า อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียง จำแนกตามสถานภาพการดำรงตำแหน่ง โดยรวมและรายด้าน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียง จำแนกตามขนาดของโรงเรียน โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียง จำแนกตามวุฒิการศึกษา โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ สรุป แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ในภาคตะวันออกเฉียง พบว่า โรงเรียนวิถิพุทธจะประสบความสำเร็จต้องพัฒนาที่ตัวบุคคล คือ ครูก่อน ครูต้องเป็นวิถิพุทธจริง ๆ วิถิพุทธเป็นเรื่องของจิตใจเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม ถ้าไม่พัฒนาไปพร้อม ๆ กันกับเด็กนักเรียนเรื่องที่ถามมาทั้งหมด เป็นส่วนประกอบเท่านั้น คนใช้ไม่เป็นก็ไม่เห็นคุณค่า ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การวัดวิถิพุทธต้องวัดที่คุณค่าของคน

นางลักษณีย์ ยุทธสุทธิพงศ์ (2548) ได้ศึกษาการดำเนินการ โรงเรียนวิถิพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ปีงบประมาณ 2548 วัดอุปสรรคเพื่อได้

ศึกษาการดำเนินการ โรงเรียนวิถิพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ปีงบประมาณ 2548 โดยรวบรวมแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนว ดำเนินการ โรงเรียนวิถิพุทธประกอบด้วย 5 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถิพุทธ ด้าน การจัดวิถิพุทธสู่การเรียนรู้ ด้านกิจกรรมเสนอแนะด้านพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและ คุณลักษณะบุคลากร โรงเรียนวิถิพุทธ และด้านการถือกุศลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน ผล การศึกษาพบว่า

ผู้บริหารสถานศึกษาและครูในจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ โดย ภาพรวมมีความคิดเห็นว่า สถานศึกษามีแนวดำเนินการอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีแนวดำเนินการอยู่ในระดับปานกลาง คือ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ นอกนั้น อยู่ในระดับมาก ยกเว้น ผู้บริหารสถานศึกษาในจังหวัดชัยภูมิที่มี ความคิดเห็นว่าสถานศึกษามีแนว ดำเนินการอยู่ในระดับมากทุกด้าน

ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีวุฒิและสูงกว่าปริญญาตรี โดยภาพรวมมีความคิดเห็นว่า สถานศึกษามีแนวดำเนินการอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีสถานศึกษามีแนว ดำเนินการอยู่ในระดับปานกลาง คือ ด้านการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถิพุทธ นอกนั้นอยู่ในระดับ มาก ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรีโดยภาพรวมมีความคิดเห็นว่า สถานศึกษามีแนว ดำเนินการอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีสถานศึกษามีแนวดำเนินการอยู่ใน ระดับปานกลางคือ ด้านพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร โรงเรียนวิถิพุทธและด้านการ ถือกุศลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน นอกนั้นมีแนวดำเนินการอยู่ในระดับมาก

ครูที่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรีและปริญญาตรี โดยภาพรวมมีความคิดเห็นว่า สถานศึกษามีแนวดำเนินการอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า แนวดำเนินการอยู่ใน ระดับปานกลาง คือ ด้านการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถิพุทธ นอกนั้นมีแนวดำเนินการอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า แนวดำเนินการอยู่ในระดับมากทุกข้อ

สิ่งที่ภูมิใจ คือ ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการเบื้องต้น คือ นักเรียนมีพฤติกรรมดี ขึ้น รู้จักกิน อยู่คู่ฟังมากขึ้น สวดมนต์ นั่งสมาธิทุกวัน มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสัมมา การะมีคุณธรรม จริยธรรมดีขึ้น นำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและเป็นแบบอย่างที่ดี

ปัญหาอุปสรรค คือ การขาดงบประมาณในการดำเนินโครงการ ขาดที่ปรึกษา วิทยากร พระภิกษุที่มีความรู้ในการดำเนินงาน อบรมธรรมะศาสตร์เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ วัสดุ อุปกรณ์ ในการดำเนินงาน บุคลากร ชุมชน ผู้ปกครองบางส่วนขาดความเข้าใจแนวปฏิบัติตามวิถีพุทธ จึงไม่ให้ความร่วมมือและไม่เป็นแบบอย่างที่ดี

ข้อเสนอแนะ คือ ควรสนับสนุนงบประมาณ จัดอบรมครู บุคลากร จัดหาวิทยากร พระภิกษุที่มีความเชี่ยวชาญ ควรให้การนิเทศ ติดตาม ประเมินผล สนับสนุนสื่อเทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ วัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินการ ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ ประสานความร่วมมือกับชุมชนผู้ปกครอง

ณัฐฉิภา ลิ้มเฉลิม. (2549) ได้ศึกษาการศึกษาสภาพการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 1 วัตถุประสงค์ในครั้งนี้เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 1 ใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมวิถีพื้นฐาน วิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 1 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน พบว่า มีสภาพการดำเนินงานโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ด้านกายภาพ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับค่อนข้างมาก สำหรับด้านบริหารจัดการ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการเรียนการสอน ตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนสภาพการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความคิดเห็นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ด้านผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน ได้กล่าวถึง ปัญหาที่สำคัญคือ สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินกิจกรรม ผู้ปกครองไม่อนุญาตให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม การผลิตสื่อทางพระพุทธศาสนาขาดความน่าสนใจ ขาดงบประมาณสนับสนุนกิจกรรม ผู้ปกครองไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม

ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนได้ให้ข้อเสนอแนะที่สำคัญ คือ ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อม ควรมีการประสานงานกับวิทยากรที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้กับนักเรียนอย่างต่อเนื่อง ควรสนับสนุนให้ครูเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้อง

หลักธรรมอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานต้นสังกัดควรมีงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษา
ควรจัดกิจกรรมโดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนในการปฏิบัติกิจกรรม

นอกนั้นเป็นงานวิจัยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรง ในแง่การบริหารโรงเรียน แต่เป็นงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องกับงานบริหารหลักสูตรซึ่งอาจนับเป็นประเด็นย่อยของการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ โดย
ผู้วิจัยพบงานวิจัยลักษณะนี้ 5 เรื่อง คือ 1) เรื่อง ศึกษาการใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับ
มัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ในโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9 ผู้วิจัย
คือ นุชิต ศรีอาจ (2529) 2) เรื่อง การศึกษาแนวโน้มของหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษา
ตอนต้นในทศวรรษหน้า วิจัยโดย ทิพาพร ศิริจันทร์ 3) หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และ
การสอนตามหลักพุทธศาสตร์ : การวิเคราะห์พระไตรปิฎก วิจัยโดย ไพรัช สู่แสนสุข (2539) 4)
การศึกษาสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช
2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน
กรุงเทพมหานคร วิจัยโดย ทิพวรรณ ขวัญอ่อน (2541) 5) เรื่อง การศึกษาการดำเนินงานการจัด
หลักสูตรของโรงเรียนวิถีพุทธ วิจัยโดย โสธารักษ์ ชุนรักญาติ (2546)

นุชิต ศรีอาจ (2529) ได้ศึกษาการใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอน
ปลาย พุทธศักราช 2524 ในโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9 วัตถุประสงค์ของการ
วิจัยเพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
พุทธศักราช 2524 ในโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9 ผลการวิจัยพบว่า

สภาพการปฏิบัติในการใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
โรงเรียนมีการปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการเตรียมบุคลากร โรงเรียนมีการจัดสำรวจความพร้อมของครู ด้วยการสอบถาม
หัวหน้าหมวดวิชาสังคมศึกษา และผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ ประชุมปรึกษาหารือกับครู และมีการเตรียม
ครูผู้สอนด้วยการส่งครูเข้ารับการฝึกอบรมตามหน่วยงาน หรือหน่วยราชการต่าง ๆ

2. ด้านการจัดครูเข้าสอน ผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เป็นครูหมวดวิชาสังคม
ศึกษา วิธีการจัดครูเข้าสอนด้วยการจัดผู้มีความรู้ และทักษะในการสอนพุทธศาสนาเข้าสอน
โรงเรียนส่วนใหญ่มีครูผู้สอนพุทธศาสนา แต่ยังไม่เพียงพอ

3. ด้านการบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน

3.1 เอกสารประกอบหลักสูตร โรงเรียนจัดทำด้วยวิธีการซึ่งส่วนใหญ่รับจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง เอกสารประกอบหลักสูตรที่จัดทำให้ส่วนใหญ่ คือ หลักสูตร (แม่บท) และหนังสือแบบเรียน

3.2 สื่อการเรียนการสอน โรงเรียนส่วนใหญ่จัดให้มีการสำรวจสื่อการสอนวิชาพุทธศาสนา ด้วยการให้ครู และหัวหน้าหมวดวิชาสังคมศึกษาเป็นผู้สำรวจ รายละเอียดในการสำรวจที่โรงเรียนใช้พิจารณา ส่วนใหญ่ คือ ความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาส่วนน้อย คือ ด้านปริมาณ วัสดุอุปกรณ์การสอน มีแต่ยังไม่เพียงพอ การบริการสื่อการสอนโรงเรียนส่วนใหญ่จัดให้ความสะดวกในการนำไปใช้ และสนับสนุนส่งเสริมการผลิตสื่อการสอนด้วยการให้งบประมาณในการผลิต

3.3 ห้องสมุด โรงเรียนจัดบริการด้วยการแนะนำให้ครูใช้ห้องสมุดให้เป็นประโยชน์ต่อการสอนพุทธศาสนา และจัดหาหนังสือทางพระพุทธศาสนาให้แต่ยังไม่เพียงพอ

3.4 สถานที่ใช้ในการเรียนการสอน ส่วนใหญ่ใช้สอนในห้องเรียนธรรมดา และห้องจริยธรรม เกณฑ์ที่ใช้ในการจัดสถานที่ใช้สอน ส่วนใหญ่คือ จัดสอดคล้องกับจุดประสงค์ของวิชา สภาพความเป็นจริงของห้องเรียน ส่วนใหญ่มีความเป็นระเบียบสะอาด และอากาศถ่ายเทดี

4. ด้านการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร ผู้นิเทศส่วนใหญ่ คือ หัวหน้าหมวดวิชาสังคมศึกษา วิธีการนิเทศส่วนใหญ่ใช้การประชุมชี้แจง ให้ศึกษาเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และให้คำแนะนำส่วนน้อย คือ สาริตถการสอน การติดตามผลการใช้หลักสูตรด้วยการตรวจสอบแผนการสอน แบบบันทึกการประเมินผลการเรียน การสนับสนุนให้ครูผู้สอนได้เพิ่มพูนทักษะความรู้ด้วยการส่งไปรับการอบรม/ศึกษาดูงาน จัดหาหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา เอกสารวิชาการใหม่ ๆ ให้อ่านศึกษา และส่วนใหญ่สนับสนุนให้กำลังใจครู ผู้สอนด้วยการให้งบประมาณในการจัดกิจกรรม

5. ด้านการวางแผนการสอน ครูผู้สอนเตรียมการสอนทุกครั้ง มีการจัดทำแผนการสอนด้วยตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้หนังสือแบบเรียน และหลักสูตร (แม่บท) ประกอบการจัดทำ ก่อนสอนมีการแนะนำแนวทางการเรียนด้วยการทำเป็นบางครั้ง การฝึกภาคปฏิบัติส่วนใหญ่ให้ฝึกทุกครั้ง การใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนใหญ่ใช้เป็นบางเรื่องด้วยการใช้รูปภาพเป็นส่วนใหญ่ รองลงมา คือ หนังสือพิมพ์ เครื่องบันทึกเสียงและของจริง และมีการใช้แหล่งวิทยาการในการสอน

6. ด้านเทคนิคและวิธีสอน ครูส่วนใหญ่สอนด้วยวิธีการบรรยาย รองลงมา คือ การอภิปราย การสนทนา และการศึกษาค้นคว้ารายงาน เกณฑ์เลือกวิธีสอน ส่วนใหญ่พิจารณาจุดประสงค์ของ เนื้อหาวิชา ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังไม่มีความสามารถในการเลือกวิธีสอน และยังไม่มีความชำนาญในการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ

7. ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ด้วยการจัดเฉพาะที่เห็นว่าสำคัญ กิจกรรมที่จัดส่วนใหญ่ จัดกิจกรรมตามโอกาสต่าง ๆ ในวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา สวดมนต์ ฟังสมาธิ และนิมนต์พระมาบรรยายธรรม โรงเรียนให้การ สนับสนุนช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมด้วยการให้งบประมาณ และให้คำปรึกษาแนะนำ ผู้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเป็นครูผู้สอน นักเรียนและครูหมวดวิชาสังคมศึกษา

8. ด้านการวัดและประเมินผล ครูผู้สอนมีการชี้แจง จุดมุ่งหมาย หลักเกณฑ์ และวิธีการ วัดผลให้นักเรียนทราบ การวัดผลจัดทำหลังจากจบบทเรียนแล้ว และตามแต่โอกาสที่เหมาะสม การ วัดและประเมินผลส่วนใหญ่เน้นด้านความรู้ความจำ การนำไปใช้และเจตคติ ด้วยการ ใช้แบบทดสอบเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือ ใช้การสังเกตพฤติกรรมและการปฏิบัติของนักเรียน การ ปฏิบัติแก้ไขหลังการวัดและประเมินผล แก้ไขพฤติกรรมของนักเรียนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่แก้ไข น้อย คือ การปรับปรุงเครื่องมือวัดผล มีการชี้แจงข้อที่ควรแก้ไขให้นักเรียนทราบทุกครั้งหลังการวัด และประเมินผล

ปัญหาการใช้หลักสูตร ปัญหาที่สำคัญมีดังนี้

1. ด้านการเตรียมบุคลากร ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับการอบรมไม่ครบทุก คน งบประมาณไม่เพียงพอ ไม่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการเผยแพร่ความรู้ หรือการจัดอบรม
2. ด้านการจัดครูเข้าสอน ได้แก่ ขาดครูผู้สอนที่มีความรู้และทักษะในการสอนพุทธศาสนา ครูผู้สอนไม่มีวุฒิทางพระพุทธศาสนา
3. ด้านการบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน ได้แก่ เอกสารประกอบหลักสูตรยังไม่เพียงพอ งบประมาณในการดำเนินการด้านสื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ ขาดอุปกรณ์การสอน และ อุปกรณ์การสอนไม่มีประสิทธิภาพ
4. ด้านการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร ได้แก่ ขาดบุคลากรในการนิเทศและ ติดตามผลการใช้หลักสูตรอย่างสม่ำเสมอ บุคลากรในการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร ยัง ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักวิชา และการปฏิบัติ

5. ด้านการวางแผนการสอน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาของครูผู้สอนยังมีน้อย เวลาในการเตรียมการสอนไม่เพียงพอ
6. ด้านเทคนิคและวิธีสอน ได้แก่ ขาดอุปกรณ์การสอน
7. ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ได้แก่ ความพร้อมของครูผู้สอนในการจัดกิจกรรมมีน้อย นักเรียนมีความสนใจในกิจกรรมที่จัดขึ้นน้อย งบประมาณไม่เพียงพอ
8. ด้านการวัดและประเมินผล ได้แก่ ครูผู้สอนยังไม่สามารถวัดผลให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ความรู้ความเข้าใจเรื่องวิธีการวัดผลของครูผู้สอนยังไม่เพียงพอ

ทิพาพร ศิริจันทร์ (2540) การศึกษาแนวโน้มของหลักสูตรพระพุทธศาสนาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในทศวรรษหน้า

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวโน้มของหลักสูตรพระพุทธศาสนาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในทศวรรษหน้า ในด้านความสำคัญของหลักสูตร จุดประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างและเนื้อหา การจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลเป็นการวิจัยอนาคตโดยใช้เทคนิคเดลฟาย กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เชี่ยวชาญหลักสูตรพระพุทธศาสนาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างและไม่จำกัดคำตอบ และแบบสอบถาม ข้อมูลที่ได้วิเคราะห์โดยหาค่ามัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ หลักสูตรพระพุทธศาสนาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจะเป็นหลักสูตรที่มีความสำคัญโดยเน้นการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เน้นการสอนให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ ส่วนกลางเป็นผู้จัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เหมือนกันทั้งประเทศ แต่เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้ และเน้นการปฏิบัติมากกว่าเนื้อหา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักทำ และสามารถนำหลักธรรมมาแก้ไขปัญหาชีวิตได้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้ดีขึ้น มีความรู้ ความเข้าใจ มีเจตคติที่ดีเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้อง สามารถนำหลักธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ โครงสร้างหลักสูตรจะเป็นวิชาเลือกเสรีและมีอัตราเวลาเรียนเท่าเดิมในการคัดเลือกเนื้อหาจะพิจารณาเนื้อหาสาระที่มีความถูกต้อง เป็นเนื้อหาที่เน้นหลักธรรม ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ มีความทันสมัย เหมาะกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ปัจจุบัน ขอบข่าย เนื้อหายังคงเดิม เพียงแต่ปรับเปลี่ยนบางเนื้อหาที่มีความซ้ำซ้อน ลึกซึ้ง และยากเกินไป ได้แก่ เนื้อหาเรื่องพระไตรปิฎก ลักษณะการ

เรียนการสอนให้ผู้เรียนมีทักษะในการคิด การคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างไตร่ตรอง และการแก้ปัญหา มากขึ้น เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จะใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย ผสมผสานกันให้เหมาะกับ จุดประสงค์เนื้อหา และวัยของผู้เรียน ครูจะเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นผู้นำในเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม และมีการใช้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ในการจัดการเรียนการสอนมากขึ้น มีการใช้สื่อที่เป็นทรัพยากร ในท้องถิ่นมากขึ้น นอกจากนี้หนังสือแบบเรียนจะมีเนื้อหาที่ถูกต้องตามหลัก พระพุทธศาสนา และมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ การวัดและประเมินผลมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียน วัดความสามารถในการ นำไปใช้ได้ถูกต้องเหมาะสม โดยใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมกับ พฤติกรรมที่ต้องการวัดและประเมินเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมิน จะใช้ทั้งสองแบบคือ แบบอิงเกณฑ์ และแบบอิงกลุ่ม

ไพรัช สู่แสนสุข (2539) : หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลัก พุทธศาสตร์ : การวิเคราะห์พระไตรปิฎก.

ผลการศึกษาวิจัย : หลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ และสืบเนื่องถึงการสอนที่ควรจะเป็นนั้น อันดับแรกควรทำความเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิตและความเป็นไป ซึ่งพุทธศาสตร์ให้ความสำคัญ ในจุดนี้มากอีกให้คำอธิบายได้ละเอียดลึกซึ้ง และแสดงถึงความสำคัญกับสิ่งที่เกี่ยวข้องอย่าง กว้างขวาง ทำให้เกิดความเข้าใจได้ลึกและรอบ อีกส่วนสำคัญของพุทธศาสตร์ที่สืบเนื่องต่อมาและ ถือได้ว่าเป็นจุดเด่นหรือเป็นแก่น คือ การให้แนวทาง หรือมรรควิธีพัฒนาสู่ชีวิตที่สมบูรณ์ และหมด ทุกข์สิ้นเชิงได้ โดยมีพุทธศาสตร์ทางการสอนเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาชีวิตนั้น ๆ

พุทธศาสตร์อธิบายธรรมชาติของชีวิตรวมทั้งชีวิตมนุษย์ ว่าเป็นธรรมชาติที่เกิดจากเหตุ ปัจจยปรุ่่งแต่ง ซึ่งมีสามัญลักษณ์ะที่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา คือ ไม่เที่ยง ทนอยู่สภาวะเดิมไม่ได้ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย และไม่มีตัวตนถาวรอะไร เรียกโดยรวมว่า ไตรลักษณ์ ทั้งนี้ ชีวิตมนุษย์มีองค์ประกอบพื้นฐานหลักที่จัดแบ่งเป็น 5 หมวด หรือ 5 ชั้นร์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ และทั้ง 5 ชั้นร์ ก็ล้วนมีสามัญลักษณ์ะเช่นเดียวกัน

ชีวิตมนุษย์มีเหตุปัจจัยหลักที่ปรุ่่งแต่งความเป็นไปคือ กรรม หรือเจตนากระทำใด ๆ ไม่ว่า ทางกาย วาจา หรือใจก็ตาม ซึ่งกรรมที่เกิดขึ้นจะนำมาสู่ วิบาก คือ ผลของกรรมที่จะเกิดตามมา ซึ่ง

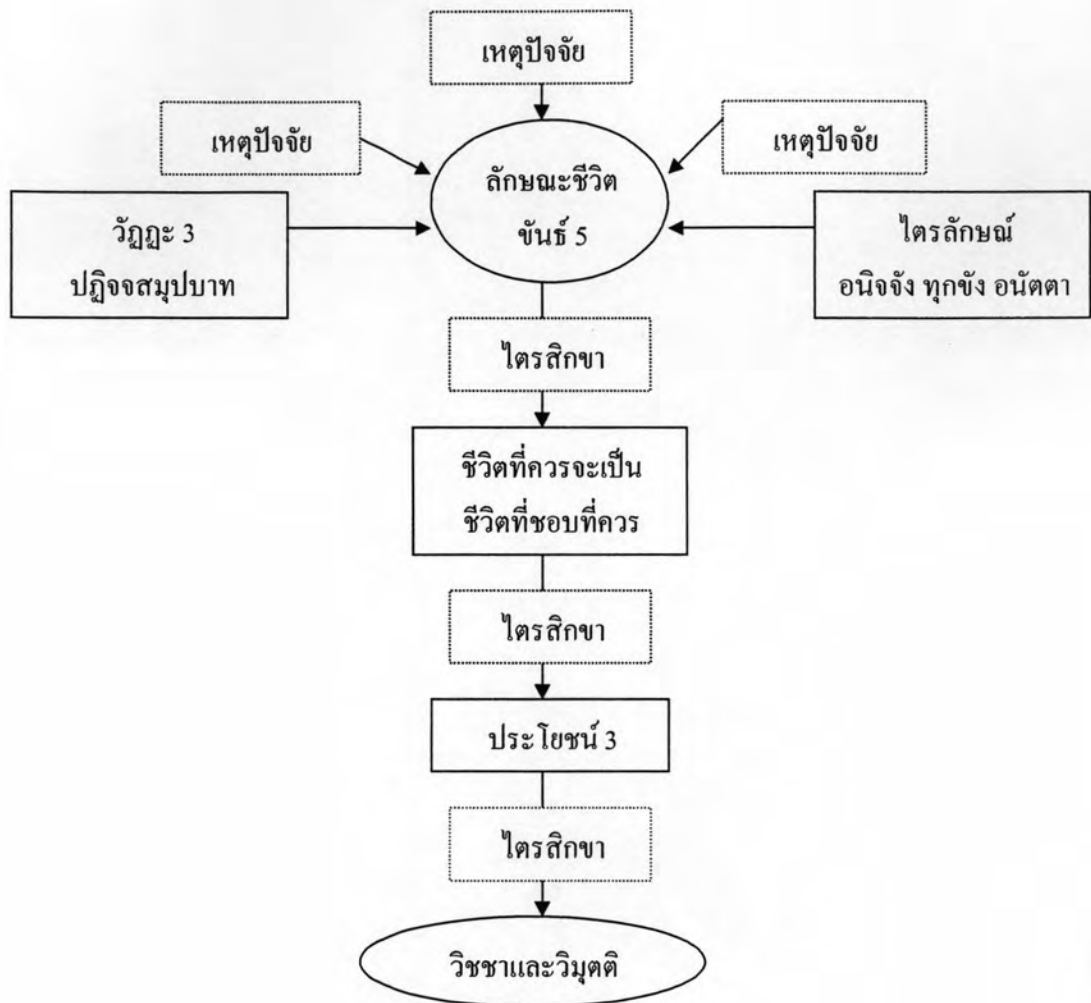
จะสอดคล้องกับกรรมที่กระทำไว้ คือ ดีบ้าง ชั่วบ้าง หรือเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง โดยมีแนวโน้มที่จวนเวียนเป็นวัฏฏะ การกระทำกรรมลักษณะดีบ้าง ชั่วบ้างไม่แน่นอน และวนเวียนเช่นนี้ พื้นฐานเกิดจากความไม่รู้จริง หรือ อวิชชา

ชีวิตมนุษย์เกิดมาโดยรวมมีทิศทางไม่แน่นอน คือ มีความหลากหลาย ด้วยเพราะเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งมามีมากมายหลายทิศ แต่ทิศทางที่ควรจะเป็นไปที่เรียกว่า “หนทางที่ชอบ ที่ควร” นั้น พุทธศาสตร์แสดงให้เห็นว่ามีแน่นอน และอธิบายไว้อย่างชัดเจนนั่นคือ ชีวิตที่ควรจะเป็นไปนั้น คือ การพ้นทุกข์ มีอิสรภาพที่แท้จริง (จากกิเลส) และสู่ภาวะการไม่ปรุงแต่งใด ๆ

ชีวิตเป็นไปสู่วางหนทางที่ชอบที่ควรได้ด้วยปัญญาที่ทำให้รู้สิ่งต่าง ๆ ตามเป็นจริง คือ เมื่อมีปัญญารู้โลกและชีวิตตามเป็นจริง จะส่งผลสู่การกระทำ (กรรมและกิริยา) ทั้งทางกาย วาจา และความคิดจิตใจได้ถูกต้องเหมาะสมตามมา

การรู้สรรพสิ่งได้ตามเป็นจริงหรือเรียกอีกอย่างว่า วิชชา นั้น ก็เกิดจากเหตุปัจจัยและเหตุปัจจัยหลัก คือ การที่ได้มีการศึกษาอบรม 3 ด้าน คือ สติ สมาธิ และปัญญา หรือ ไตรสิกขา นั่นเอง

เมื่อชีวิตได้มีการศึกษาและพัฒนา หรือมีไตรสิกขา ซึ่งเป็นกรรมหรือเหตุปัจจัยที่ดีที่เป็นกุศล ย่อมจะให้ผล คือ ประโยชน์ที่เกื้อกูลระดับใดระดับหนึ่งหรือทั้ง 3 ระดับได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภายหน้าภพหน้า และประโยชน์สูงสุด คือ วิชชา และวิมุตติ

แผนภาพที่ 6 แสดงลักษณะความเป็นไปของชีวิตและลักษณะชีวิตที่ควรจะเป็นไป

: หลักการและกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

1) นิยามการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การเกิดประสบการณ์จากการสัมผัสรู้สิ่งถูกรู้ต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ โดยมีจิตหรือวิญญาณเกิดขึ้นทำหน้าที่หลักในการรู้สิ่งถูกรู้ต่าง ๆ

2) องค์ประกอบที่ทำหน้าที่รู้ คือ

1. จิตหรือวิญญาณ 6 ทาง คือ ตา หู ... ใจ

2. เจตสิก 52 เช่น เวทนา สัญญา สติ ปัญญา เป็นต้น
3. อายตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก ... ใจ
4. อายตนะภายนอก 6 รูป เสียง กลิ่น ... ธรรมารมณ์
- 3) **สิ่งถูกรู้** คือ อายตนะภายนอก 6 หรือ ปริมาณธรรม 4 (จิต เจตสิก รูป นิพพาน) และ บัญญัติธรรม (อรรถบัญญัติ และศัพท์บัญญัติ)

4) **กระบวนการเรียนรู้** หมายถึง การเกิด ผัสสะ หรือ การเกิดสัมผัสรับรู้ คือ การประจวบกัน ของ 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ อายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก และวิญญาณที่เกิดขณะผัสสะ นั้นตามแต่ละช่องทาง (หน้า 90,104) และขั้นตอนการเกิดเป็นไปของ วิถีจิต ลักษณะต่าง ๆ ที่มีความละเอียดซับซ้อนหลายลักษณะที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้เกิดได้มากมาย

5) **ลักษณะการเกิดการเรียนรู้ การรู้** โดยขั้นพื้นฐานที่สุดจะเป็นการเกิดการรู้ที่ลักษณะ ๆ ในแต่ละช่องทาง (ทั้ง 6) ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วอย่างยิ่ง และเกิดกลับช่องทางความรู้ได้อย่างอิสระ การรู้ที่เกิดขึ้นโดยภาพรวมอย่างใดอย่างหนึ่งมีความรวดเร็ว และซับซ้อนมาก การรับรู้ทางช่องทาง ทั้ง 5 คือ ทางตา หู จมูก ลิ้นและกาย ถึงแม้ต้องอาศัยองค์ประกอบทางฝ่ายภายในฐานะที่เป็นทวาร และที่เกิดของวิญญาณทางช่องทางนั้น ๆ ที่เป็นฝ่ายจิต แต่โดยความเป็นใหญ่ในการเรียนรู้และ กระบวนการทางมโนทวาร ยิ่งการเรียนรู้ที่ซับซ้อนและสูงเพียงใด ความสำคัญของกระบวนการทาง มโนทวารยิ่งมีมากขึ้น ซึ่งเป็นองค์ประกอบฝ่ายจิต คือ ที่จะมีวิญญาณกับเจตสิกต่าง ๆ เป็น ส่วนประกอบสำคัญ

การเกิดการเรียนรู้เป็นไปได้และเป็นไปในทิศทางต่าง ๆ ก็ด้วยเหตุปัจจัยที่มีที่สำคัญคือ ผล ของกรรมในอดีตหรือวิบากที่เกิดขึ้นที่ส่งผลทั้งทางกายและทางจิต กล่าวเช่น การมีอวัยวะรับรู้ สมบูรณ์หรือไม่ การมีโอกาสพบสิ่งต่าง ๆ เช่นไร เป็นสิ่งที่เกิดจากวิบากเป็นสำคัญ แต่ส่วนสำคัญ อีกร้อยอย่างและสำคัญยิ่งกว่า คือการมีเจตนาและความเพียรกระทำกรรมใหม่ ซึ่งจะมีผลต่อการเป็น ปัจจัยของวิบากที่เกิดใกล้ ๆ นั้น และที่จะเกิดต่อ ๆ ไป เจตนาและความเพียรกระทำกรรมใหม่จึงมี ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ และการพัฒนาชีวิตที่ดี ถ้ามีองค์ประกอบหลักที่ดีอื่นร่วมด้วยที่ สำคัญ เช่น ศรัทธา สติ ปัญญา และสมาธิ เป็นต้น

6) แนวทางในการพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้

6.1 แต่ละชีวิตมีความแตกต่างกัน โดยธรรมชาติ ชีวิตจึงเป็นธรรมดาที่ต้องการรูปแบบวิธีการเรียนรู้ และการพัฒนาที่แตกต่างกันได้ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องทำความเข้าใจชีวิตตนเป็นพื้นฐาน เพื่อเลือกสิ่งที่ดี เหมาะสมกับชีวิตตนเอง เช่นเดียวกับการสอนจำเป็นต้องเข้าใจผู้เรียนเป็นพื้นฐานก่อน ซึ่งมีความแตกต่างกันในผู้เรียนแต่ละคน

6.2 การพยายามจัดเลือกปัจจัย และสิ่งแวดล้อม จะมีผลต่อการเรียนรู้ได้อย่างมาก เช่น การเลือกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ อีกไม่มีสิ่งรบกวนต่อการเรียนรู้นั้น ๆ ที่สำคัญคือ การมครูที่ดี เพื่อนที่ดี และชุมชนสังคมที่ดีที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนา ซึ่งทั้งหมดเกี่ยวเนื่องกับความเป็นปัจจัยภายนอก

6.3 ปัจจัยภายในของแต่ละชีวิตก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นและทิศทางการเรียนรู้ เช่น ภาวะการรับรู้ที่ต้องดูแลรักษาซึ่งเป็นส่วนกาย ส่วนของจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นใหญ่เป็นประธานของทั้งหมดก็จำเป็นต้องพัฒนาให้ถูกต้อง ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น เช่น การเจริญสติ เจริญสมาธิ และภาวนา ปัญญา เพื่อพัฒนาโยนิโสมนสิการ เป็นต้น

6.4 การรับรู้ เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับธรรมชาติพื้นฐานชีวิตมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ทีละเรื่อง ทีละประเด็น (แต่มิใช่หมายถึงการเรียนเรื่องนั้นแล้ว ไม่เรียนสัมพันธ์กับเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือคือมิใช่หมายถึงเรียนลักษณะเนื้อหาแยกส่วนเด็ดขาด) และด้วยลักษณะที่ผู้เขียนเรียนเรื่องนั้น ๆ ด้วยความจดจ่อหรือการมีสมาธิและสนใจกับเรื่องที่เรียนและประสิทธิภาพโดยรวม จะเกิดขึ้นก็ด้วยพิจารณาถึงปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ

6.5 การรับรู้เรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่มากพอ การได้กระทำบ่อย ๆ กระทำมาก ๆ เป็นเหตุปัจจัยต่อการเรียนรู้เรื่องนั้นและเรื่องต่อไปได้มากตามไปด้วย แต่การรับรู้เรียนรู้ที่มากจะมีได้เป็นหลักประกัน สู่การเรียนรู้ที่ถูกต้องตามเป็นจริง หรือการเป็นคนดีกระทำดีเสมอไป ซึ่งการรับรู้การเรียนรู้ที่มากจำเป็นต้องมีคุณลักษณะภายในอื่นที่ประกอบด้วย ความเป็นหลักประกันในทิศทางที่ดี ที่ถูกต้องจึงเกิด คุณลักษณะที่ประกอบนั้น คือ การมีเจตสิกดีงามร่วมประกอบด้วยมาก ๆ และตลอด เช่น สติเจตสิก และปัญญาเจตสิก เป็นต้น

6.6 การจำได้และการพัฒนาความจำ จะเกี่ยวข้องกับปัจจัย และองค์ประกอบต่าง ๆ หลายอย่าง กล่าวคือ สัญญาเจตสิก จะทำหน้าที่เก็บจำสิ่งที่รับรู้และเรียนรู้ โดยมีภวังคจิตเป็นประเภทจิตที่ทำหน้าที่คล้ายลักษณะเก็บรักษาสิ่งที่เก็ฐมาจำ สัญญาเจตสิกอีกเช่นกัน ที่หมายรู้สิ่งที่พบเห็นคล้ายลักษณะเชื่อมโยงความรู้เดิมกับสิ่งที่รับรู้ใหม่ และสติเจตสิกจะทำหน้าที่ระลึกถึงสิ่งที่เคยพบหรือที่จำ

ไว้ และจะทำหน้าที่ร่วมกับสัญญาเจตสิกในการรู้เชื่อมโยงกับความรู้เดิมด้วย ส่วนปัจจัยลักษณะภาพรวมที่เกี่ยวข้องกับการจำและจำได้ ก็มีเช่น การมีความตั้งใจขณะรับรู้ การมีสมาธิต่อการรับรู้ การได้คิดทบทวนเรื่องที่รับรู้มากพอ การอยู่ในสิ่งแวดล้อม และการได้ใกล้ชิดผู้มีความรู้เพื่อได้สนทนาซักถามสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะจำ เป็นต้น

ดังนั้น การพัฒนาความสามารถในการจำจึงต้องกระทำ และพัฒนาส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น การเจริญสติให้ดีสมบูรณ์ การมีความตั้งใจรับรู้เรียนรู้ การมีสมาธิที่ดี การมีปัญญาที่ดีที่จะส่งเสริมการทำงานของสัญญาเจตสิก และการคิดใคร่ครวญ เป็นต้น

6.7 การเรียนรู้และการเกิดการรู้มีแนวโน้มเป็นไปโดยลำดับ เช่น การได้ครูดิ เพื่อนคิดที่จะสอนที่จะนำไปสู่การรับรู้สิ่งที่ดี แล้วทำให้เกิดศรัทธาที่จะรับรู้เรียนรู้ และคิดเพิ่มเติมเมื่อเรียนรู้แล้วพอใจจะมีความเพียรพยายาม ความแน่วแน่ความมีสมาธิก็เกิดขึ้น แล้วการรู้ซัดเข้าใจแจ่มแจ้งหรือปัญญาก็เกิดขึ้นในที่สุด

6.8 การเกิดการรู้ การรับรู้ และเรียนรู้ มีหลายลักษณะ หลายระดับ อีกมีโอกาสดีกได้ทั้งทิศทางที่ไม่ถูกไม่ชอบไม่ตรงตามเป็นจริง และทั้งทิศทางที่ดีที่ถูกต้องตามเป็นจริง ในส่วนของการรู้ที่รู้ถูกต้องตามทิศทางที่เป็นจริงอาจจำแนกเป็นประเภทได้คือ

- ก. การรู้ดี สุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ โดยมีเวทนาเจตสิกทำหน้าที่รู้ดี
- ข. การรู้จำ มีสัญญาเจตสิกทำหน้าที่หลัก
- ค. การระลึกรู้ มีสติเจตสิกทำหน้าที่หลัก
- ง. การรู้คิด เป็นสังขารที่ปรุงแต่งองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย โดยมีเจตนา-เจตสิกทำหน้าที่สำคัญ
- จ. การรู้รอบ รู้ชัด รู้ถูกต้อง มีปัญญาเจตสิกทำหน้าที่สำคัญ
- ฉ. การรู้แจ้ง รู้แยกแยะแตกต่างของสิ่งทั้งหมด เป็นความรู้พื้นฐานจากการรู้ทั้งหมด จะมีจิตหรือวิญญาณทำหน้าที่

การแบ่งการรู้ลักษณะอาจแบ่งเป็นระดับคุณภาพ หรือคุณลักษณะของการรู้ที่รู้ถูกต้องความเป็นจริงได้เป็น 3 ระดับ คือ

- 1) การรู้จัก (ญาติปริญา) คือ การรู้พื้นฐานตามที่ประจักษ์กับสิ่งนั้น
- 2) การรู้คิดวิเคราะห์ (ศีรมปริญา) คือ การรู้เข้าใจได้ละเอียดได้ชัดเจน จากการที่ได้คิดพิจารณาและประมวลวิเคราะห์แล้ว
- 3) การรู้ขั้นจัดการได้ ละได้ (ปทานปริญา) คือ รู้ขั้นสามารถจัดการกระทำและแก้ปัญหาใด ๆ ได้ ซึ่งบางปัญหาต้องแก้ด้วยการละวาง

6.9 ผลลัพธ์โดยตรงของการเรียนรู้ นั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่คุณลักษณะภายในคือ จิตและเจตสิกหรือกล่าวอีกลักษณะว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ความคิดจิตใจ

6.10 การตรวจสอบประเมินผลการเรียนรู้ ผู้เรียนมีโอกาสตรวจสอบ และประเมินได้ตรงถูกต้องตามเป็นจริงมากกว่า โดยอาจอาศัยเกณฑ์ได้หลายลักษณะทั้งที่มีในตนและจากผู้อื่นกำหนดไว้ เพราะการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่จิตและเจตสิก ผู้อื่นยากที่จะตรวจสอบได้

: หลักการและกระบวนการของการสอนตามหลักพุทธศาสตร์

1) นิยามการสอน

การสอน หมายถึง การจัดวิธีการหรือกิจกรรมอย่างมีขั้นตอน เพื่อสร้างเหตุปัจจัยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง ทั้งเพื่อยังผลให้ผู้เรียนมีความสามารถจัดการภาวะของจิตใจให้มีความปกติสุขอยู่ได้ อีกสามารถแสดงออกทางกายและวาจาได้เหมาะสม คือ มีลักษณะของความเกื้อกูล และสอดคล้องกับธรรมชาติของชีวิต และสิ่งแวดล้อม

2) ลักษณะองค์ประกอบของการสอน มี 7 องค์ประกอบสำคัญ

2.1 ผู้สอน

2.1.1 บทบาทหลักของผู้สอน คือ เป็นผู้ชี้แนะแนวทางการเรียนรู้ และการพัฒนาชีวิต การเรียนรู้และการรู้เป็นหน้าที่ของผู้เรียน โดยผู้สอนต้องหมั่นพัฒนาตน แสวงหาและสะสมความรู้ที่จะถ่ายทอดหรือชี้แนะ คัดเลือกความรู้ นั้น และหาวิธีการที่เหมาะสมกับผู้เรียน

2.1.2 ลักษณะผู้สอนอันดับแรกต้องมีศรัทธาในการสอน ว่าเป็นวิธีการที่ดีที่จำเป็นที่จะทำ ให้ผู้เรียนเรียนรู้และแก้ปัญหาตนได้ ทั้งผู้สอนเองยึดมั่นในประโยชน์ที่ดีที่สุดที่ผู้เรียนพึงควรได้รับ ด้วยจิตเมตตากรุณาต่อศิษย์ พร้อมทั้งจะทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีได้ อีกเพียรพยายาม เสียดสี ในการสอนเพื่อให้ศิษย์ได้ประโยชน์ตามที่มุ่งหวัง

2.1.3 ลักษณะที่ผู้สอนพึงตั้งจิตระลึกเสมอ คือ

- สอนไปตามลำดับ
- สอนโดยใช้เหตุผล
- สอนด้วยความเมตตา
- ไม่หวังผลประโยชน์เฉพาะตนจากการสอน
- ไม่สอนให้กระทบตนและผู้อื่น

2.2 ผู้เรียน

2.2.1 ผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันได้ทั้งด้านร่างกาย ความคิดเห็น ความเชื่อ จริต (อุปนิสัย) อินทรีย์ ปัญญา ความสามารถในการสำเร็จผล เป็นต้น

2.2.2 การจัดกลุ่มผู้เรียนสามารถจัดได้หลายลักษณะ เช่น กลุ่มเพศ กลุ่มวัย กลุ่มระดับความสามารถการเรียนรู้ และกลุ่มระดับภูมิปัญญาที่บรรลุนิติภาวะ เป็นต้น

2.2.3 ลักษณะที่ควรมีในผู้เรียน คือ มีศรัทธาในการสอนของผู้สอน หรือต่อการเรียนรู้ นั้น มีสุขภาพส่วนตนดี เป็นผู้จริงใจไม่โอ้อวด มีความเพียรในการพัฒนาชีวิตและเป็นผู้มีพื้นฐานความสามารถ และเชี่ยวชาญที่ดี

2.2.4 บทบาทของผู้เรียนที่มีต่อผู้สอน เช่น ให้เกียรติครูอาจารย์ คอยรับใช้ช่วยเหลือ เชื่อฟัง และเรียนรู้โดยเคารพ

2.3 ความมุ่งหมายการสอน อาจแบ่งเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนของผู้เรียน เพื่อให้รับประโยชน์ชั้นต่าง ๆ และประโยชน์แก่สถาบัน คือ พระพุทธศาสนา เพื่อให้ศาสนาดำรงและแพร่หลาย ที่จะก่อประโยชน์ได้กว้างขวางต่อไป

2.3.1 การสอนมีความพยายามเพื่อมุ่งในประโยชน์ที่ผู้เรียนพึงได้รับ ตามอัธยาของคนที่ทั้งในประโยชน์ปัจจุบัน ในภายหน้า และประโยชน์สูงสุด ซึ่งความมุ่งหมายโดยสูงสุดคือ “การที่ผู้เรียนจะสามารถรู้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ตามที่เป็นจริง เพื่อประโยชน์สูงสุดที่จะพบภาวะสุข และมีอิสรภาพที่แท้” โดยใช้คำว่า “มีวิชาและแจ้งในนิพพาน” โดยความมุ่งหมายหรือประโยชน์สูงสุดนี้จะเป็นระดับโลกุตตระ ส่วนประโยชน์อีก 2 ข้อ นั้นเป็นระดับโลกิยะ

2.3.2 ความมุ่งหมายในเชิงปฏิบัติการพอจำแนกได้ คือ

- ด้านร่างกาย ที่มีความสามารถในการดูแลรักษาให้มีสุขภาพกายที่สมบูรณ์ได้
- ด้านศีลหรือพฤติกรรม เพื่อให้มีชีวิตที่สัมพันธ์กับชีวิตอื่น และสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน
- ด้านจิต เพื่อให้มีสุขภาพจิตและคุณภาพจิตที่ดี มีความสุขสงบภายใน
- ด้านปัญญา เพื่อให้มีวิชารู้โลกและชีวิตความเป็นจริง

2.4 เนื้อหา

2.4.1 ลักษณะประเภทเนื้อหาที่มีการจัดได้หลายลักษณะเช่น “ธรรมและวินัย” “โลกิยะธรรม กับ โลกุตตระธรรม” “ไตรปิฎก คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก” “นวัคคัตตสุตตันตปิฎก หรือรูปแบบคำสอน 9 ลักษณะ” “ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา” “ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ” “กุศลธรรม อกุศลธรรม อภัยกตธรรม” เป็นต้น

2.4.2 การวิเคราะห์และจัดเนื้อหา

- 1) มีการจัดและคัดเลือกโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ดีที่สุดที่ผู้เรียนพึงได้รับ
- 2) การจัดเนื้อหาการสอน มีการจัดเนื้อหาที่สอนอย่างครอบคลุม ครอบคลุมกระบวนการและรอบด้าน ทั้งด้านบวกและด้านลบ ส่วนการเสนอประเด็นยกตัวอย่างส่วนใหญ่จะยกตัวอย่างด้านลบก่อนและปิดท้ายด้วยด้านบวกหรือด้านดี
- 3) การจัดเนื้อหา การอธิบาย มีความชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระวินัย มีลักษณะนิยมเชิงปฏิบัติที่ผู้เกี่ยวข้องจะได้เข้าใจตรงกัน
- 4) การกำหนดกลุ่มเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์กัน มีความเป็นลำดับ เนื้อหา มีความสอดคล้องกันทั้งในเนื้อหาย่อยและระหว่างเนื้อหา สำหรับในการสอนนั้น ๆ อีกมีการตั้งชื่อกลุ่มเนื้อหาได้ชวนน่าสนใจและเห็นภาพพจน์
- 5) การจัดประเด็นเนื้อหา มีหลายลักษณะที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ดี เช่น การจัดสรุปมโนทัศน์เนื้อหาใช้สอนตอนต้นและทำการสอน เพื่อการเรียนรู้ที่ดีได้

2.5 บริบทแวดล้อมการสอน บริบทแวดล้อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมาก โดยอาจแบ่งเป็น 2 ส่วนสำคัญ คือ

2.5.1 บริบทแวดล้อมที่เป็นชีวิตหรือสังคม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญและส่งผลต่อปัจจัยอื่น ๆ ได้ต่อเนื่อง คือมีเช่น ครู เพื่อน ครอบครัว เป็นต้น โดยความมุ่งหวังต้องการบริบทแวดล้อมส่วนนี้ที่มีความเป็น กัลยาณมิตร และเมื่อหมายรวมชุมชนสังคมจะหมายมุ่งให้มีบรรยากาศของการเรียนรู้ ใฝ่รู้ และมีความเพียรพยายาม เป็นต้น

2.5.2 บริบทแวดล้อมที่มีชีวิตหรือสังคม คือ เป็นส่วนของสภาพทางกายภาพ หรือการเกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ อากาศ แสง เสียง เป็นต้น บริบทแวดล้อมส่วนนี้หมายมุ่งเกี่ยวกับปัจจัย 4 ซึ่งควรจัดการด้วย “หลักสันโดษ” ควบคู่กับ “การรู้ประมาณในการบริโภค” เป็นสำคัญ เพื่อมิให้ทุกข์กับการแสวงหาทางวัตถุมากไป อีกได้รับคุณค่าที่แท้มิใช่คุณค่าที่เทียม

2.6 การประเมินผล เป็นส่วนสำคัญอีกส่วน โดยกระบวนการตรวจสอบและประเมินผลจะเกี่ยวข้องกับเป้าหมายการประเมินผล เกณฑ์การประเมินผล และผู้ประเมิน กล่าวคือ

2.6.1 เป้าหมายการประเมินผลนั้นยึดความมุ่งหมายการสอนเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายเพื่อทั้งการประเมินผลการสอนและการประเมินผลผู้เรียน

2.6.2 เกณฑ์การประเมินผล ซึ่งเป็นหัวใจและเป็นทิศทางของการประเมินผล โดยอาจกำหนดได้หลายลักษณะ เช่น กำหนดตามขอบเขตความมุ่งหมายการสอน หรือขอบเขตเนื้อหา เช่น

เกณฑ์ขอบเขตตามลักษณะไตรสิกขา ตามสังฆกรรม 3 ที่เป็นด้านปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นต้น โดยแต่ละขอบเขตจะมีรายละเอียดเกณฑ์ที่เป็นแนวกำหนดการประเมินไว้

2.6.3 ผู้ประเมิน เป็นการประเมินทั้งการสอนและประเมินผู้เรียนโดยมีผู้ประเมินที่อาจเป็นผู้อื่นประเมินให้ และการประเมินตนเอง จุดสำคัญในส่วนของการประเมินผลผู้เรียน แนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้ตามธรรมชาติของการเรียนรู้ ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ภายในจิตใจบุคคล คือ การที่ผู้เรียนประเมินผลตนเอง เพื่อการมีโอกาที่จะสามารถประเมินผลได้ตรงตามความเป็นจริงมากกว่า

2.7 กระบวนการของการสอน การสอนมีความจำเป็นที่จะจัดให้เป็นไปโดยลำดับองค์ประกอบส่วนนี้จึงมีความสำคัญมากในเชิงปฏิบัติการทางการสอนและการประยุกต์ใช้ เพื่อให้บรรลุความมุ่งหมายที่ต้องการ กระบวนการสอนที่เป็นไปได้อย่างหลากหลายอย่างยิ่ง ทั้งโดยภาพรวมใหญ่จนถึงภาพเฉพาะของการสอนย่อย ๆ เช่น ภาพรวม กว้าง ๆ ทั้งหมดอาจมีขั้นตอนดังนี้

- 1) ผู้สอนแสวงหาและศึกษาความรู้ที่จะใช้สอน
- 2) ผู้สอนทบทวนจำแนกแจกหมวดหมู่ขององค์ความรู้นั้น
- 3) ทำความเข้าใจธรรมชาติของผู้เรียน คัดเลือกเนื้อหา และวิธีการที่จะเหมาะกับผู้เรียน
- 4) เริ่มต้นการสอนด้วยลักษณะเกริ่นนำอย่างเหมาะสมน่าสนใจ
- 5) ดำเนินการสอนในเนื้อหาอย่างมีลำดับขั้นตอน อย่างกลมกลืนเหมาะสมกับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง อภิธานศัพท์วิธีชวนให้ผู้เรียนติดตามต่อเนื่อง และเกิดการเรียนรู้ได้ง่าย
- 6) ทำการสอนมีการสรุปทบทวนที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการจำได้
- 7) มีการตรวจสอบประเมินผลของการเรียนการสอนที่มี
- 8) ติดตามดูแล ช่วยเหลือผู้เรียนต่อเนื่อง

ส่วนภาพขั้นตอนกระบวนการสอนที่เฉพาะขึ้นจนถึงเฉพาะเจาะจง ในแต่ละการสอนย่อมสามารถวิเคราะห์สรุปได้อย่างมากมาย หลากหลายลักษณะรูปแบบ ที่สำคัญคือ

- 1) รูปแบบการสอนแบบบรรยาย ซึ่งมีลักษณะย่อย เช่น
 - 1.1 รูปแบบอุเทศและวิภังค์ โดยเป็นการยกหัวข้อแล้วบรรยายขยายความตาม
 - 1.2 รูปแบบเล่าเรื่องประกอบการบรรยาย
 - 1.3 รูปแบบการใช้อุปมาอุปไมยประกอบการบรรยาย ซึ่งมีลักษณะรูปแบบย่อย ๆ หลากลักษณะ
 - 1.4 รูปแบบการบรรยายเพื่อสร้างมโนทัศน์ใหม่
- 2) รูปแบบการสอนแบบสนทนาธรรม มีลักษณะย่อย เช่น

- 2.1 การสนทนาธรรมที่คู่สนทนาไม่ศรัทธาผู้สอน
 - 2.2 การสนทนาธรรมที่ผู้สอนจงใจให้ใคร่รู้และเปิดเผยความรู้ที่ละส่วน
 - 2.3 การสนทนาธรรมเชิงถามตอบปัญหา
- 3) รูปแบบการสอนแบบสืบเสาะ
 - 4) รูปแบบการสอนกฎเกณฑ์และการบัญญัติวินัย

รายละเอียดองค์ประกอบการสอนทั้ง 7 องค์ประกอบ เมื่อพิจารณาสรุปเชิงหลักการ สามารถสรุปได้ 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

1) หลักการสอนวินัย ซึ่งมีลักษณะเด่นเกี่ยวข้องกับการสอน กฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนของการอยู่ร่วมกันในสังคม มีหลักการที่สำคัญ เช่น

- การสอนแล้วมีการบัญญัติวินัย จะกระทำเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้น มิใช่ลักษณะบัญญัติไว้ล่วงหน้า และจะกระทำในที่ประชุม มิใช่เป็นลักษณะสั่งการแบบเบ็ดเสร็จ
- การบัญญัติวินัยเป็นไปโดยรอบคอบมีการอ้างถึงประโยชน์ที่จะได้รับทุกครั้ง โดยเพื่อเอื้อต่อส่วนรวมแท้จริง และมีกรณีปรับ แก้ ตามความเหมาะสมได้ (สมัยพุทธกาล)
- การโจท และการสอบสวนทางวินัย เน้นข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอยู่บนพื้นฐานที่ไม่มุ่งร้ายกัน แต่เป็นไปด้วยความเมตตาปรารถนาดี ช่วยเหลือให้กระทำดีกัน
- การลงโทษทางวินัย เน้นการสอน การชี้แนะ ดักเตือนเป็นสำคัญ และไม่มีแนวโน้มที่เพื่อใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายและจิตใจกัน การลงโทษที่แรงที่สุด คือ คำว่าตบ ไม่คบหากัน
- ลักษณะการสอนการบัญญัติวินัย มุ่งหมายเพื่อให้เกิดบรรยากาศ การศึกษา ปฏิบัติ ในการพัฒนาชีวิตร่วมกัน

2) หลักการทางการสอน เป็นหลักการในการจัดการสอนในภาพรวม มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการในองค์ประกอบทั้ง 7 ดังกล่าว ที่สำคัญเช่น

- ความมุ่งหมายการสอนจัดให้มีความครอบคลุม ทั้งด้านกาย ด้านศีลหรือพฤติกรรม ด้านจิต และด้านปัญญา ทั้งสนองประโยชน์แก่ผู้เรียนได้จนถึงขั้นสูงสุด
- การจัดการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่น หลากหลาย สนองความแตกต่างผู้เรียนแต่ละคน หรือมีลักษณะยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
- เนื้อหาการสอนมีการเลือกสรรเพื่อสนองความมุ่งหมายที่ดี มีการจัดหมวดหมู่ จัดลำดับ ลักษณะต่าง ๆ ตามความเหมาะสมและมีเหตุผลที่ดี
- การจัดบรรยากาศการเรียนการสอน เน้นบรรยากาศทางสังคมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาชีวิต ด้วยลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร แก่กัน และแก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่น

- การจัดเทคนิควิธีการสอน เน้นส่งเสริมการเรียนรู้ลักษณะกระตุ้นฉันทะเชิงกุตล
- การสอนเด็กมีแนวโน้มการใช้สื่อรูปธรรม และการใช้ตัวแบบเป็นแนวปฏิบัติตาม
- ภาพรวมการสอนเน้นเมตตา ปรารถนาดี ที่จะให้ผู้เรียนได้ประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง

ทิพวรรณ ขวัญอ่อน (2541) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า ด้านงานบริหารและบริการหลักสูตร ผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอน พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่มีการเตรียมตัวเพื่อให้เข้าใจและมีความรู้เกี่ยวกับหลักสูตร ผู้บริหาร โรงเรียนจัดครูเข้าสอนตามประสบการณ์และความสามารถ จัดตารางสอนตามโครงสร้างของหลักสูตร จัดบริการวัสดุอุปกรณ์ให้ครูเตรียมสื่อการสอน จัดห้องเรียนให้เป็นระบบ สะอาด และอากาศถ่ายเท ครูส่วนใหญ่ระบุว่าผู้บริหารมีวิธีการสำรวจความพร้อมของบุคลากรโดยการศึกษา ประวัติจากทะเบียนประวัติ จัดครูเข้าสอน โดยพิจารณาจากครูประจำวิชา สร้างเสริมลักษณะนิสัย และวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีการจัดเตรียมสื่อการสอน สนับสนุนงบประมาณ และมีการประชาสัมพันธ์ หลักสูตรผ่านตัวนักเรียนไปยังผู้ปกครอง ปัญหาที่พบได้แก่ ครูไม่มีวุฒิทาง พระพุทธศาสนา งบประมาณมีไม่เพียงพอ จำนวนห้องเรียนไม่เพียงพอที่จะจัดห้องจริยศึกษา ครู ผู้รับผิดชอบขาดความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรพระพุทธศาสนา และวิธีการประชาสัมพันธ์

ด้านงานดำเนินการเรียนการสอนหลักสูตร ผู้บริหาร โรงเรียนส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครู จัดทำแผนการสอนจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร ให้ผลิตและใช้สื่อ ให้จัด กิจกรรมเสริมหลักสูตร จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดทำเครื่องมือวัดและประเมินผล ครูผู้สอน พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จะทำแผนการสอนด้วยตนเอง จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเปิด โอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกและมีส่วนร่วม ใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย ผลิตสื่อด้วยตนเองจัด กิจกรรมเสริมหลักสูตร ชี้แจงจุดมุ่งหมาย หลักเกณฑ์ และวิธีการวัดผลให้นักเรียนทราบก่อนสอน ในการวัดและประเมินผลใช้แบบทดสอบ แบบฝึกหัดและทดสอบภาคปฏิบัติ โดยจัดทำหลังจากจบ บทเรียน และวัดพฤติกรรมด้านพุทธพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ประโยชน์ที่นักเรียนได้รับ จาก การเรียนตามหลักสูตรพระพุทธศาสนา คือทำให้เกิดศรัทธาและสำนึกในความสำคัญของ พระพุทธศาสนา ปัญหาที่พบได้แก่ ขาดความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาพระพุทธศาสนาขาดทักษะใน การเขียนแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการผลิตสื่อการเรียนการสอน รวมทั้ง ไม่มีเวลาเตรียมการสอน

ด้านงานสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่ระบุว่า ผู้นิเทศคือ ผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการ วิธีการนิเทศใช้การแนะนำและเยี่ยมเยียนตามชั้นเรียน ส่วนครูระบุว่า ใช้การประชุมชี้แจง วิธีการสนับสนุนสร้างขวัญและกำลังใจแก่ครู โดยการให้คำปรึกษาแนะนำ ปัญหาที่พบได้แก่ ไม่ได้รับการนิเทศและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

โสธารักษ์ หุนรัถญาติ (2546) ได้ศึกษาการดำเนินงานการจัดหลักสูตรของ โรงเรียนวิถิปุทธ วัดอุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานและปัญหาการดำเนินงานจัดหลักสูตรของ โรงเรียนวิถิปุทธ

ผลการวิจัยพบว่า ด้านการเตรียมการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิปุทธมีการจัดหาที่ปรึกษา จัดหาแหล่งศึกษา จัดหาเอกสาร ข้อมูล การจัดเตรียมบุคลากร การเตรียมคณะกรรมการสถานศึกษา การเตรียมนักเรียน การเตรียมผู้ปกครองและชุมชน การกำหนดธรรมนูญสถานศึกษาและจัดแผนปฏิบัติการ ไม่พบปัญหาการเตรียมการจัดหลักสูตร

ด้านการดำเนินการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิปุทธการจัดหลักสูตรสถานศึกษา โดยการเพิ่มเติมพุทธธรรมเป็นจุดเน้นของสถานศึกษา ที่สะท้อนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) แบบบูรณาการ การจัดการเรียนรู้และในชีวิตประจำวัน มีการจัดหน่วยการเรียนรู้ โดยการบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ การจัดแผนการจัดการเรียนรู้ เน้นการนำพุทธธรรมมาเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ การปฏิบัติหรือการเชื่อมโยงการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ มีการกำหนดกิจกรรมนักเรียน โดยเน้นการส่งเสริมการ “กิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น” การจัดสภาพกายภาพของสถานศึกษา มีการจัดสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษาที่ชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย การจัดบรรยากาศ ปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดกิจกรรมส่งเสริม การ “กิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น” การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร เน้นการประสานความร่วมมือกับวัด / คณะสงฆ์และชุมชนในการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา) มีการพัฒนาบุคลากร และผู้เกี่ยวข้อง โดยส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง มีการนิเทศ ติดตามอย่างสม่ำเสมอ และมีการสนับสนุนทรัพยากร โดย การจัดหาข้อมูลทางวิชาการ เพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนรู้ ไม่พบปัญหาในการดำเนินงานการจัดหลักสูตร

ด้านติดตามประเมินประเมินผลการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิปุทธมีการดำเนินการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร โดยการสอบถามจากรองผู้บริหารสถานศึกษา ฝ่ายวิชาการและครู หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ศึกษาจากแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา และสังเกตจากการปฏิบัติงานของครูผู้สอน มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน การจัดหลักสูตรตลอดทั้งปีการศึกษา และมี

การเผยแพร่ผลการดำเนินงานการจัดหลักสูตร โดยการจัดนิทรรศการเผยแพร่ผลการดำเนินงาน และจัดตั้งองค์กรความร่วมมือทางการเป็นผู้นำการจัดการศึกษาแนวพุทธ ไม่พบปัญหาในการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงในแต่เกี่ยวข้องต้องงานบริหารงานวิชาการ 1 เรื่อง คือ เรื่อง 1) การศึกษาการใช้ทักษะกระบวนการในการสอนพระพุทธศาสนาของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 6 วิจัยโดย เขียวภา พิทักษ์กิจวัฒนา (2536) 2) เรื่อง สภาพและปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา วิจัยโดย อรรถพล อนันตวรสกุล

อรรถพล อนันตวรสกุล (2539) การใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ในโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9

ผลการวิจัยพบว่า

สภาพการปฏิบัติในการใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนมีการปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการเตรียมบุคลากร โรงเรียนมีการจัดสำรวจความพร้อมของครู ด้วยการสอบถามหัวหน้าหมวดวิชาสังคมศึกษา และผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ ประชุมปรึกษาหารือกับครู และมีการเตรียมครูผู้สอนด้วยการส่งครูเข้ารับการฝึกอบรมตามหน่วยงาน หรือหน่วยราชการต่าง ๆ

2. ด้านการจัดครูเข้าสอน ผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เป็นครูหมวดวิชาสังคมศึกษา วิธีการจัดครูเข้าสอนด้วยการจัดผู้มีความรู้ และทักษะในการสอนพุทธศาสนาเข้าสอนโรงเรียนส่วนใหญ่มีครูผู้สอนพุทธศาสนา แต่ยังไม่เพียงพอ

3. ด้านการบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน

3.1 เอกสารประกอบหลักสูตร โรงเรียนจัดหาด้วยวิธีการซึ่งส่วนใหญ่รับจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง เอกสารประกอบหลักสูตรที่จัดหาให้ส่วนใหญ่ คือหลักสูตร (แม่บท) และหนังสือแบบเรียน

3.2 สื่อการเรียนการสอน โรงเรียนส่วนใหญ่จัดให้มีการสำรวจสื่อการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ด้วยการให้ครู และหัวหน้าหมวดวิชาสังคมศึกษาเป็นผู้สำรวจ รายละเอียดในการสำรวจที่โรงเรียนใช้พิจารณา ส่วนใหญ่ คือ ความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาส่วนน้อย คือ ด้านปริมาณ

วัสดุอุปกรณ์การสอน มีแต่ยังไม่เพียงพอ การบริการสื่อการสอน โรงเรียนส่วนใหญ่จัดให้ความสะดวกในการนำไปใช้ และสนับสนุนส่งเสริมการผลิตสื่อการสอนด้วยการให้งบประมาณในการผลิต

3.3 ห้องสมุด โรงเรียนจัดบริการด้วยการแนะนำให้ครูใช้ห้องสมุดให้เป็นประโยชน์ต่อการสอนพุทธศาสนา และจัดหาหนังสือทางพระพุทธศาสนาให้แต่ยังไม่เพียงพอ

3.4 สถานที่ใช้ในการเรียนการสอน ส่วนใหญ่ใช้สอนในห้องเรียนธรรมดา และห้องจริยธรรม เกณฑ์ที่ใช้ในการจัดสถานที่ใช้สอน ส่วนใหญ่คือ จัดสอดคล้องกับจุดประสงค์ของวิชา สภาพความเป็นจริงของห้องเรียน ส่วนใหญ่มีความเป็นระเบียบสะอาด และอากาศถ่ายเทดี

4. ด้านการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร ผู้นิเทศส่วนใหญ่ คือ หัวหน้าหมวดวิชา สังคมศึกษา วิธีการนิเทศส่วนใหญ่ใช้การประชุมชี้แจง ให้ศึกษาเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และให้คำแนะนำส่วนน้อย คือ สานิตการสอน การติดตามผลการใช้หลักสูตรด้วยการตรวจสอบแผนการสอน แบบบันทึกการประเมินผลการเรียน การสนับสนุนให้ครูผู้สอนได้เพิ่มพูนทักษะความรู้ด้วยการส่งไปรับการอบรม/ศึกษาดูงาน จัดหาหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา เอกสารวิชาการใหม่ ๆ ให้อ่านศึกษา และส่วนใหญ่สนับสนุนให้กำลังใจครู ผู้สอนด้วยการให้งบประมาณในการจัดกิจกรรม

5. ด้านการวางแผนการสอน ครูผู้สอนเตรียมการสอนทุกครั้ง มีการจัดทำแผนการสอนด้วยตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้หนังสือแบบเรียน และหลักสูตร (แม่บท) ประกอบการจัดทำ ก่อนสอนมีการแนะแนวทางการเรียนด้วยการทำเป็นบางครั้ง การฝึกภาคปฏิบัติส่วนใหญ่ให้ฝึกทุกครั้ง การใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนใหญ่ใช้เป็นบางเรื่องด้วยการใช้รูปภาพเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือ หนังสือพิมพ์ เครื่องบันทึกเสียงและของจริง และมีการใช้แหล่งวิทยาการในการสอน

6. ด้านเทคนิคและวิธีสอน ครูส่วนใหญ่สอนด้วยวิธีการบรรยาย รองลงมาคือ การอภิปราย การสนทนา และการศึกษาค้นคว้ารายงาน เกณฑ์เลือกวิธีสอน ส่วนใหญ่พิจารณาจุดประสงค์ของเนื้อหาวิชา ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังไม่มีความสามารถในการเลือกวิธีสอน และยังไม่มีความชำนาญในการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ

7. ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอนด้วยการจัดเฉพาะที่เห็นว่าสำคัญ กิจกรรมที่จัดส่วนใหญ่ จัดกิจกรรมตามโอกาสต่าง ๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สวดมนต์ ฟังสมาธิ และนิมนต์พระมาบรรยายธรรม โรงเรียนให้การ

สนับสนุนช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมด้วยการให้งบประมาณ และให้คำปรึกษาแนะนำ ผู้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเป็นครูผู้สอน นักเรียนและครูหมวดวิชาสังคมศึกษา

8. ด้านการวัดและประเมินผล ครูผู้สอนมีการชี้แจง จุดมุ่งหมาย หลักเกณฑ์ และวิธีการวัดผลให้นักเรียนทราบ การวัดผลจัดทำหลังจากจบบทเรียนแล้ว และตามแต่โอกาสที่เหมาะสม การวัดและประเมินผลส่วนใหญ่เน้นด้านความรู้ความจำ การนำไปใช้และเจตคติ ด้วยการใช้แบบทดสอบเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือ ใช้การสังเกตพฤติกรรมและการปฏิบัติของนักเรียน การปฏิบัติแก้ไขหลังการวัดและประเมินผล แก้ไขพฤติกรรมของนักเรียนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่แก้ไขน้อย คือการปรับปรุงเครื่องมือวัดผล มีการชี้แจงข้อที่ควรแก้ไขให้นักเรียนทราบทุกครั้งหลังการวัดและประเมินผล

ปัญหาการใช้หลักสูตร ที่สำคัญมีดังนี้

1. ด้านการเตรียมบุคลากร ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับการอบรมไม่ครบทุกคน งบประมาณไม่เพียงพอ ไม่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการเผยแพร่ความรู้ หรือการจัดอบรม
2. ด้านการจัดครูเข้าสอน ได้แก่ ขาดครูผู้สอนที่มีความรู้และทักษะในการสอนพระพุทธศาสนา ครูผู้สอนไม่มีวุฒิทางพระพุทธศาสนา
3. ด้านการบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน ได้แก่ เอกสารประกอบหลักสูตรยังไม่เพียงพอ งบประมาณในการดำเนินการด้านสื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ ขาดอุปกรณ์การสอน และอุปกรณ์การสอนไม่มีประสิทธิภาพ
4. ด้านการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร ได้แก่ ขาดบุคลากรในการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตรอย่างสม่ำเสมอ บุคลากรในการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร ยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักวิชา และการปฏิบัติ
5. ด้านการวางแผนการสอน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาของครูผู้สอนยังมีน้อย เวลาในการเตรียมการสอนไม่เพียงพอ
6. ด้านเทคนิคและวิธีสอน ได้แก่ ขาดอุปกรณ์การสอน
7. ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ได้แก่ ความพร้อมของครูผู้สอนในการจัดกิจกรรมมีน้อย นักเรียนมีความสนใจในกิจกรรมที่จัดขึ้นน้อย งบประมาณไม่เพียงพอ
8. ด้านการวัดและประเมินผล ได้แก่ ครูผู้สอนยังไม่สามารถวัดผลให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ความรู้ความเข้าใจเรื่องวิธีการวัดผลของครูผู้สอนยังไม่เพียงพอ

เยาวภา พิทักษ์กิจวัฒนา (2536) ได้ศึกษาการใช้ทักษะกระบวนการในการสอนพระพุทธศาสนาของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัด

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 6 การวิจัยครั้งนี้วัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ เพื่อศึกษาวิธีการใช้ทักษะกระบวนการ และปัญหาการใช้ทักษะกระบวนการในการสอนพระพุทธศาสนาของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 6 ที่ผ่านการอบรมแนวการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ผลการวิจัยพบว่า

1) ด้านการใช้ทักษะกระบวนการในการสอน ครูส่วนมากใช้วิธีสอนแบบบรรยาย การใช้คำถามและกระบวนการกลุ่ม ทักษะกระบวนการขั้นที่ครูใช้มากที่สุด คือ ประการที่ 1 ตระหนักในปัญหาและความจำเป็นที่ใช้น้อยที่สุดคือ ประการที่ 4 ประเมินและเลือกทางเลือก ในด้านพฤติกรรมการใช้ทักษะกระบวนการในการสอน ครูส่วนมากใช้ให้ครบทั้ง 9 ประการเมื่อจบการสอน 1 เรื่อง

2) ด้านปัญหาในการใช้ทักษะกระบวนการในการสอน พบว่า ครูส่วนใหญ่มีปัญหาเกี่ยวกับการได้รับหนังสือ และเอกสารไม่เพียงพอ ได้รับโอกาสในการเข้ารับการอบรมสัมมนาน้อยเกินไป และมีปัญหาเกี่ยวกับการเลือกใช้วิธีสอนให้เหมาะสมกับการใช้ทักษะกระบวนการ